

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Adéla Suralová

**Agentury na hlídání dětí: profesionalizace
péče o děti v prostředí expertních systémů**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Ing. Petr Pavlík, PhD.**

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Brně dne 16. května 2012

Adéla Suralová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svým informatorkám za ochotu a čas strávený se mnou. Velký dík patří také mamince (nejen) za praktickou pomoc.

Pokoušela se z toho udělat „pěkný domeček“; krb s modravým přehozem, stůl a pár obrázků pověšených na zdi hlavní místnosti připomínalo něco na způsob oltáře. Ale brloh zůstal brlohem a paní G. říkala se slzami v očích: „Ach! Jak já tu chalupu nenávidím. Myslím, že jí nic na světě nepomůže, nikdy z ní nebude pěkný domeček.“ Mnohým ženám je tedy souzeno, aby se stále znovu vysilovaly v nekonečném boji, který nikdy nepřinese vítězství. Ani ženy, jež jsou lépe situované, nedosáhnou nikdy vítězství konečného. Jen zřídka kdy se najde práce, která by se tolik podobala Sisyfovým mukám, jako práce hospodyně. Den po dni musí umývat nádobí, utírat prach a spravovat prádlo a zítra bude všechno zase špinavé, zaprášené a roztrhané. Hospodyně se vyčerpává a přitom přešlapuje na místě; nic nevytváří; zvěčňuje jen přítomnost.

(Simone de Beauvoir 1967: 264)

Obsah

OBSAH	4
ABSTRAKT	6
ABSTRACT	7
ÚVOD	8
1. KOMODIFIKACE PÉČE JAKO GLOKÁLNÍ TÉMA, GENDEROVÁ (NE)ROVNOST A PÉČE JAKO ŽENSKÁ PŘIROZENOST	11
1.1. Feminizace migrace a feminizace trhu práce jako klíčová slova placené pomoci.....	12
1.2 Placená péče a reprodukce genderového řádu.....	16
1.2.1 Globální řetězce péče a mezinárodní dělba práce.....	18
1.2.2 „Ženy ženám“: stratifikovaná a etnizovaná péče	20
1.2.3 Placená péče jako prostředek udržení genderového status quo	22
1.3 Placená péče jako ženská aktivita nebo dovednost	23
2. METODOLOGIE	27
2.1 Cíle a výzkumné otázky	27
2.2 Agentury a jejich majitelky – výběr informátorek.....	27
2.2.1 Cesta k agenturám: nejen metodologická otázka	28
2.2.2 Majitelky agentur: kdo se bojí výzkumnice	30
2.3 Průběh rozhovorů a jejich analýza.....	30
3. AGENTURY NA HLÍDÁNÍ DĚTÍ A POPTÁVKA V ČESKÉM KONTEXTU	31
3.1 Kdo je kdo v trianglu péče	31
3.1.1 Agentury.....	33
3.1.2 Rodiny	34
3.1.3 Chůvy	35
3.2 Nabídka a poptávka po placené péči o děti	36
4. AGENTURY JAKO EXPERTNÍ SYSTÉMY A ROLE DŮVĚRY	39
4.1 Definování expertizy: čím agentury jako expertní systémy nejsou	40
4.2 Transformace důvěry: čemu rodiny důvěřují a proč.....	46
4.3 Shrnutí: expertiza a důvěryhodnost agentur.....	56
5. REDEFINICE PÉČE V PROSTŘEDÍ AGENTUR	58
5.1 Specializace péče: všichni nemusíme umět všechno.....	58
5.2 Kvalifikace péče: pečovat se musí umět.....	59

5.3 Profesionalizace péče	61
5.3 Shrnutí: na cestě k profesionalizaci a novému pojetí péče?	63
ZÁVĚR	65
POUŽITÁ LITERATURA	68
REJSTŘÍK	73

Abstrakt

Téma placené péče se stalo jednou z hlavních agend feministického výzkumu. Agentury na hlídání dětí jsou v České republice relativně mladým aktérem, kterému zatím nebyla věnována pozornost. Tato diplomová práce se zaměřuje právě na tyto agentury s cílem ukázat, že tyto nejenom vyplňují mezeru na trhu, ale především vytvářejí specifickou poptávku po specifické péči. Práce vychází z kvalitativního výzkumu realizovaného s majitelkami těchto agentur a sleduje, jak je péče o děti konstruovaná. Analýza se skládá ze dvou velkých částí. V první popisují agentury jako expertní systémy generující určitý druh důvěry. Ve druhé pak popisují péči poskytovanou agenturami jako specializovanou, kvalifikovanou a profesionalizovanou. Hlavním cílem této práce je ukázat, jak je péče o děti v prostředí agentur dekonstruována jako ženská aktivita a rekonstruována jako genderovaná aktivita vyžadující určité dovednosti, jako aktivita vyžadující profesní prověřování.

klíčová slova: péče o děti, gender, profesionalizace, agentury, expertní systémy

Abstract

During last couple of decades, the paid child care has become one of the central issues of feminist research. The agencies mediating child care are relatively the new actor in child care arrangements in the Czech Republic. This MA thesis argues that they not only fill the gap in the market by offering a child care. Above all, far from providing the simple supply that reacts to the demand on the market, the agencies create the demand for specific care. Drawing upon qualitative research conducted with owners of these agencies, the text looks into the ways how the child care is constructed. The analysis consists of two parts. In the first one the agencies are understood as expert systems generating specific trust. In the second part, the issues of qualified, specialized, and professionalized care are discussed. The thesis aims at showing that child care in the agencies is deconstructed as a natural female activity and is reconstructed as a gendered activity requiring particular skills that are submitted to professional screening.

key words: child care, gender, professionalization, care placement agencies, expert systems

Úvod

V České republice přibývá rodin, které z různých důvodů potřebují na hlídání svých dětí třetího aktéra. Tím může být státní zařízení (jesle, mateřské školy), člen/ka příbuzenské sítě či placená pomocnice/chůva. Placená pomoc v domácnosti je v celosvětovém měřítku relativně starý fenomén (Momsen 1999) a k jeho novému boomu dochází v tzv. západních zemích od 70. let 20. století (Ehrenreich, Hochschild 2003). Podobný sektor služeb začíná v českém kontextu vznikat od 90. let, kdy se určité aktivity tradičně vykonávané v soukromé sféře přesouvají na regulérní (ve smyslu ne-nelegální) neoliberální trh, který reflektuje genderovou dělbu rolí v domácnosti a diferencuje aktivity podle toho, zda je jejich naplňování záležitostí ženské nebo mužské role (viz tzv. „hodinový manžel“ versus „hospodyně“ a „chůvičky“). I když zatím placená péče o děti ještě není tak častým jevem – podle Hany Haškové (2008) ji využívá jen 1 – 2 % domácností; analogicky Dudová a Hašková (2010) uvádějí, že čtyři pětiny matek v ČR pečují o své dítě osobně a celodenně – vzhledem k demografickým proměnám ve složení obyvatelstva (prodlužování participace na trhu práce u prarodičů, vnitřní migrace za prací mladých rodičů apod.) lze očekávat její vzestup.

Oproti podobnému sektoru v západních zemích se však jeho část věnovaná péči o děti v ČR liší ve dvou zásadních ohledech, které vedou k vytvoření relativně ojedinělého modelu. Za prvé, v českém kontextu není péče o děti natolik etnicky stratifikovaná jako v zahraničí. Zahraniční výzkumy popisují delegaci péče o děti a obecně o domácnost jako vysoce etnicky a třídně stratifikovaný fenomén – v „západních“ zemích je tato práce vykonávána imigrantkami z chudších zemí pro majoritní rodiny (vyšší) střední třídy (Andall 2003, Parreñas 2001, Colen 1995, Glenn 1992). Placení za péči tak generuje etnicky a třídně nerovný vztah, který je ještě navíc utvrzen (násobnou) nelegalitou (absence pracovních smluv, neexistence právní ochrany apod.; viz především Lutz 2011). Za druhé, čím dál více rodin v posledních letech spoléhá na agentury specializující se na hlídání dětí. V prostředí těchto agentur je péče vyjmuta z intuitivního rámce (ve smyslu „všechny ženy ví, jak pečovat o dítě a péče o děti je tedy součástí ženské přirozenosti“) a stává se aktivitou/prací, k jejímuž vykonávání je třeba kumulace kvalifikací a kompetencí.

Výzkum, jehož závěry následující text přináší, si nekladl za cíl zachycení celé komplexity vztahů mezi chůvami, rodinami a zprostředkujícími agenturami, ale zaměřil se pouze na poslední zmiňované aktérky v trojúhelníku vztahů. Cílem této diplomové práce je analyzovat pozici agentur na hlídání dětí na trhu s péčí o děti a sledovat, jaký typ péče tyto agentury nabízejí. Ptám se, v čem je přístup agentur specifický a jaký (specifický) typ péče nabízejí. Analytická část této diplomové práce je tedy rozdělena do dvou velkých částí. V *první části* je mým cílem ukázat, jak agentury na hlídání dětí transformují péči o děti v činnost vyžadující expertízu, expertní vědění, k jehož kumulaci dochází právě v prostředí agentur. Sleduji tedy proces zexpertňování takové činnosti, která je normativně chápána jako „přirozená“ aktivita, kterou ženy vykonávají z podstaty svého ženství (Murray 1998). V analýze devíti rozhovorů s majitelkami/jednatelkami agentur na hlídání dětí se zaměřuji se na otázku toho, jakou přidanou hodnotu agentury poskytují, tedy v čem jsou jejich služby podle jich samotných „lepší“, vhodnější a kvalitnější a co podle majitelek láká klienty a klientky obrátit se na ně. Klíčem pro porozumění specifické role agentur na trhu s péčí o děti je podle mě pochopení jejich povahy jakožto expertních systémů vytvářejících a vyžadujících specifický typ důvěry (Giddens 1991, 2003). Inspirovaná těmi výzkumy, které sledují roli důvěry v přesouvání aktivit domácnosti na neoliberální trh (Ruijter, van der Lippe, Raub 2003) se v tomto textu ptám, v čem se agentury těší důvěře, co konkrétně je dělá důvěryhodnými aktéry, na které se rodiny obracejí. Nespokojuji se tedy s pouhým konstatováním, že důvěra je důležitá, ale hledám základní aspekty této důvěry, jejichž určení zodpoví na otázku, co specifická skupina rodin nachází u agentur a jaké jistoty v péči o děti vyžaduje. Ve *druhé části* analyzuji způsoby, jak je vytvářena představa péče a s jakými významy se pojí. V této části práce tedy hledám odpověď na otázku, jak je v prostředí agentur na hlídání dětí definována péče o děti? Jaký obraz péče agentury vytvářejí?

V textu se tedy neptám, čemu rodiče důvěřují nebo jaká péče v agenturách je, ale jaký obraz péče/služeb agentury vytvářejí pro potenciální zákazníky a jak agentury pracují s předpokladem své vlastní důvěryhodnosti. Skrze pohled na agentury jako expertní systémy generující určitý typ důvěry lze odhalit, jak se proměňuje pojetí péče na neoliberálním trhu. Poté, co představím konceptuální

rámec svého přemýšlení o placené péči a metodologii výzkumu, budu sledovat, jaké tři typy aktérů (rodiny, chůva, agentury) jsou součástí vztahu a kde se bere poptávka po těchto službách. Následně vysvětlím, proč a jakým způsobem chápu agentury jako expertní systémy. Jinými slovy, představím, v čem tkví expertní vědění, s nímž agentury vstupují na trh s péčí o děti a v jakých konkrétních aspektech dochází k navazování důvěry v toto expertní vědění. V další části pak sleduji vytváření nabídky placené péče a ukazuji, že agentury vytvářejí specifické pojetí péče v očích jejich zprostředkovatelek a tvůrkyň, majitelek agentur: péči specializovanou, kvalifikovanou a profesionalizovanou.

Tento text je příspěvkem do mezinárodní debaty o placených pomocnicích v domácnosti a v tomto ohledu přináší pohled na placenou péči, která je vykonávána ženami z majority pro ženy z majority pod rouškou „profesionalizované služby“. A zároveň v kontextu českého výzkumu popisuje *zatím* okrajové téma debaty („další formu péče o nejmenší děti“, Kuchařová a kol. 2009), které český feministický diskurz již po desetiletí zaměstnává – téma sladování pracovního a soukromého života. Závěry mého výzkumu poukazují nejen na proměnu důvěry v kontextu překračování soukromého světa (kde je péče vykonávána) a veřejného světa (podle jakých principů je vykonávána), ale také obecně na redefinování péče o děti jakožto zexpertněné činnosti.

1.

Komodifikace péče jako globální téma, genderová (ne)rovnost a péče jako ženská přirozenost

Sladování pracovního a rodinného života se stalo v posledních letech jednou z hlavních agend akademického i (sociálně)politického diskurzu nejen v ČR. Jak uvádí např. Crompton (1999), rovnováha pracovního a soukromého života na konci minulého tisíciletí nebyla považována za problematickou, protože jí bylo automaticky dosaženo pomocí dvou vzájemně se doplňujících předpokladů, a sice: za první, klasickým zaměstnancem pracujícím na plný úvazek byl muž a za druhé, ženám byla připsána neplacená práce v domácnosti (in Crompton, Lyonette 2006). Řada výzkumů tak vzhledem k proměňující se struktuře pracovního trhu (jeho feminizaci) začíná popisovat delegaci péče o děti a obecně zodpovědnosti za domácnost na různé typy aktérů. Velice zjednodušeně můžeme klasifikovat tyto aktéry na instituce, a to státní (jako školky, jesle apod.) nebo soukromé (jako agentury poskytující individuální péči nebo soukromé školky) a individuální jedince, a to neplacené (jako např. příbuzné) či placené (chůvy).

V českém kontextu se doposavad většina studií se věnovala na příklad otázkám institucionální podpory péče o děti (Dudová, Hašková 2010, Křížková, Dudová, Hašková, Maříková, Uhde 2008 atd.). Zájem o privatizovanou péči však zůstával stranou (srov. Kuchařová 2009). Hana Hašková (2008: 56) ve své analýze denní péče o děti předškolního věku přichází se závěrem, že „individuální soukromou placenou péči o předškolní děti využívá v České republice pouze 1 až 2 % rodin s předškolními dětmi, a to i z důvodu finanční nedostupnosti“ (viz též Kuchařová 2009). Tento model je relativně častý v zahraničí, kde je péče o domácnost a o děti delegována na migrantky (srov. v USA např. Hondagneu-Sotelo 2001, Macdonald 2010, Parreñas 2001, v Evropě viz Lutz 2011, 2008, Anderson 2000, Momsen 1999, Isaksen 2010, v Asii viz Lan 2006 atd.). Placená pomoc v domácnosti je tedy v celosvětovém měřítku relativně starý fenomén (Momsen 1999) a k jeho novému boomu dochází od 70. let 20. století (Ehrenreich, Hochschild 2003), což je paradoxně ve stejné době, kdy jiní autoři a autorky hovoří o úpadku pomoci v domácnosti, ke které podle nich dochází v souvislosti s modernizací a individualizací společnosti (srov. Momsen 1999). V českém kontextu se nejedná o

fenomén natolik plošně rozšířený, i když můžeme najít rodiny, které si najímají na pomoc v domácnosti ukrajinské migrantky (viz Ezzeddine 2011), ale i případ s etnicky obrácenou logikou, kdy české ženy pracují pro vietnamské rodiny (Souralová 2011).

V této části práce představím konceptuální východiska své analýzy. Mým cílem zde není podat vyčerpávající pojednání o placené pomoci v domácnosti či placené péči, ale představit zahraniční rámec feministických výzkumů. Nejprve zasadím feministické přemýšlení o placené pomoci do kontextu dvou vzájemně komplementárních procesů – feminizace migrace a feminizace pracovního trhu – s cílem poukázat na předpojatosti existující v rámci samotného feministického diskurzu (nejen) o migraci a placené pomoci. Poté budu sledovat, jak skrze fenomén placené pomoci dochází k reprodukci stávajícího genderového řádu – jinými slovy, jak můžeme chápat placenou pomoc v kontextu reprodukcí se genderových, třídních a etnických nerovností. Třetí část této kapitoly sleduje feministickou definici pečovatelských a ženských a ptá se, zda je péče chápána jako ženská aktivita vyvěrající z ženské přirozenosti či jako určitá dovednost. V této části práce aktivně používám dva své dřívější texty – *Feministická reflexe migrace: pečovatelky, zdravotní sestry a globalizovaná migrace* (Souralová 2010) a *Care drain versus brain drain: pracovní migrace žen* (Souralová 2009).

1.1. Feminizace migrace a feminizace trhu práce jako klíčová slova placené pomoci¹

Pracovní migrace žen stála po dlouhou dobu stranou zájmu studia lidské mobility i její konceptualizace. Teprve v 70. letech 20. století se ženy jakožto aktivní participantky v migračních tocích dostávají pod výzkumnickou lupou migračních studií (srov. Hondagneu-Sotelo, 1999, 2000, Boyd, Grieco 2003), přičemž debatu otevírají právě výzkumy zaměřené na jejich integraci na trhu práce (v evropském kontextu např. Phizacklea 1983, Morokvasic 1984 aj.). V této souvislosti pak autorky a autoři zdůrazňují zásadní propojení feminizace migrace a feminizace trhu práce, tedy procesů, které se vzájemně podmiňují a umožňují. Jedním z argumentů je např. následující dialektika: trh práce se feminizuje, zvyšuje se tedy poptávka

¹ text této kapitoly je převzat z mého textu „Care drain versus brain drain: pracovní migrace žen“ (Souralová 2009).

rodin po pečovatelkách a hospodyních, což jsou nejčastěji migrantky. Tím dochází nejen k množení dalších striktně feminizovaných pracovních pozic (rozumě k zintenzivnění procesu feminizace placené práce), ale také k posílení migrace žen za touto prací. Zachycení těchto procesů vedlo výzkumnice a výzkumníky k přehodnocení konceptuálního rámce a vytvoření nového pojmu, který jakoby padl na tělo tzv. „ženské migraci“. Analogicky k procesu *brain drainu* se tak objevuje *care drain*, odliv péče způsobený právě výše popsány tendencemi.

Podle Ehrenreich a Hochschild (2003) tento vzorec ženské migrace reflektuje tzv. celosvětově rozšířenou genderovou revoluci: domácnosti se již nemohou spoléhat na jednoho chleboďárce (muže), na trh práce nastupují ženy a vynořuje se otázka, „kdo bude pečovat o děti, nemocné a staré lidi? Kdo uvaří oběd a uklidí dům?“ (tamtéž: 3). Právě tato otázka stojí na počátku splétání globálního řetězce péče (*global care chain*), který spojuje (a také – především – hierarchizuje) ženy napříč kontinenty. Skrze migraci žen-matek, které odcházejí, aby suplovaly roli jiných žen-matek, dochází ke komodifikaci a odlivu domácí práce. „Import péče a lásky z chudých zemí do bohatých“ (Hochschild 2003: 17) sice není novým fenoménem, nicméně zintenzivnění mobility za účelem vykonávání profese hospodyň, chův či pečovatelek činí z péče jeden z hlavních vývozních artiklů určitých zemí vůbec. Např. Parreñas (2001, 2003) na případu Filipín akcentuje dopady odlivu péče jdoucí ruku v ruce s rozsáhlou sociální změnou – tzv. krizí péče, tj. stavem, kdy se péče vlivem odchodu velkého množství žen do zahraničí (za přijetím péče o jiné než vlastní děti) stává nedostatkovým zbožím. Anderson a Phizacklea (viz Kofman 1999) konstatovaly rostoucí poptávku po placených domácích pracích v ekonomicky rozvinutých zemích zejména z důvodu stárnutí jejich populací, měnící se struktury rodin a vynořování nových sociálních a kulturních způsobů života. O deset let později, kdy vzkvétá studium migrace prizmatem transacionalismu, spatřuje Akalin (2008) hlavní přidanou hodnotu těchto pracovníků v jejich „dočasné dostupnosti“ (tzv. *being available temporarily*). Migrantky pobývají v hostitelské zemi pouze omezenou dobu a zároveň jsou dostupné doslova dvacet čtyři hodin denně - jejich rovnice je jednoduchá: vydělat za co nejkratší dobu co nejvíc peněz a vrátit se zpět.

Základní důraz kladený na sféru reprodukce, tj. na ženy jako poskytovatelky péče, zneviditelňuje sféru produkce, jejíž součástí migrantky jsou. Pracovní migrace žen neprobíhá pouze ve znamení *care drainu*, její nedílnou součástí je také *brain drain*. Přitom *brain drain* a *care drain* se nemusejí vylučovat, ale naopak představují dvě strany téže mince. Zejména v jižní Evropě proces dequalifikace a ztráty profesního statusu (srov. Kofman 1999) vykresluje obraz migrantky, která transformuje své odborné dovednosti, aby převzala zodpovědnost za chod (cizí) domácnosti a péči o (cizí) děti. A tak se již zmíněné Filipínky-lékařky stávají migrantkami-hospodyněmi-pečovatelkami. Právě tato skutečnost – tj. zkušenost žen s procesem dequalifikace – je však zastiňována obrazy utrápených dětí vyrůstajících bez matek a obrazy matek praktikujících tzv. transnacionální mateřství. Ať již v zemi původu byly inženýrkami na vysokých postech nebo manuálními pracovníkyněmi se základním vzděláním, nevymaňují se migrantky z role matek. Jakoby péče byla nezastupitelným atributem, esencí ženství, jehož jsou migrantky nositelky, jakoby trh práce existoval pouze na půdě privátních kuchyní a dětských pokojů. Pokud jsou ženy součástí studia mezinárodních migračních proudů, jsou považovány za nekvalifikované pracovníce (Kofman 2000).²

Výzkumy centrované na migrantky, pro něž příchod do nové země znamenal profesní a s ním spojený sociální propad, jakoby odporovaly schématu, které nastolily první výzkumy migrace žen. Podle nich ženy migrují, aby dosáhly rovnějšího postavení, aby prolomily genderovou nerovnost. Migrace tedy, celkem přímočaře, má emancipační potenciál a směřuje k empowermentu žen. V tomto světle příběhy žen, pro které ztráta postavení způsobená migrací znamenala prohloubení (nejen finanční) závislosti, vystupují téměř jako prohřešky proti prvotním teoriím migrace reflektujícím feministickou teorii. Např. Pessar (1999) konstatuje v závěrech svého výzkumu zacíleného na dominikánské ženy v USA, že prvotní nadšení, kterým ji vybavila feministická teorie a představa emancipace migrantek, ochladlo, když se pět let po výzkumu setkala se svými informátorkami. Ty totiž vzhledem k zakořeněnému genderovému uspořádání nedosáhly (nebo se ani nesnažily dosáhnout) postavení, které autorka očekávala.

² Jak však ukazuje čím dál větší množství výzkumů, zkušenost ztráty kvalifikace se stává podstatnou součástí migrační zkušenosti žen i mužů (Kofman 1999, 2000).

Ačkoli je mezi migrujícími velké procento profesionálek (srov. Kofman 2000), zůstávají stranou pozornosti výzkumnic a výzkumníků. Pokud se již výzkumy věnují tomuto aspektu mobility, směřují velice často do takových profesních oblastí, do nichž měly ženy znemožněn přístup nebo (na základě teorie lidského kapitálu) analyzují ekonomickou rovinu tohoto typu migrace a mapují maximalizaci nákladů vložených do vzdělání (srov. Nedelcu 2005). Obraz migrující masy nevzdělaných hospodyně je částečně napraven směřováním výzkumů dequalifikace a *brain drainu* do těch profesí, v nichž lze podíl žen-migrantek očekávat, tj. do těch profesí, které jsou tradičně vykonávány téměř výhradně ženami. Jednou z těchto oblastí – která zároveň čelí nedostatku „domácích“ zaměstnankyň, což otevírá prostor pro migrantky – je zdravotní péče. Ve scénářích tohoto typu výzkumů se tak objevuje nová dominantní postava: zdravotní sestra (viz např. Ribeiro 2008, Le Espiritu 2005, Ryan 2007 aj.). Tedy opět postava odpovídající roli ženy-pečovatelky.

Výzkum pracovní migrace žen se zdá být zachycen v pasti stereotypů a normativních očekávání, které z migrantek vytvářejí výhradní pečovatelky s výhradní zodpovědností za privátní sféru. Pokud výzkumy překračují hranice soukromého a vstupují do veřejného, směřují na místa kódovaná jako „ženská“, do profesí, které jsou tradičně považovány za doménu žen. Hospodyně a zdravotní sestry se tak stávají jakýmsi prototypy migrantek uvězněných ve svých typizovaných genderových rolích. Zaháčkovanost výzkumů v těchto schématech nezrcadlí realitu migrace (to by pak znamenalo, že migrují zejména potenciální hospodyně a zdravotní sestry, zatímco např. vědkyně na migračních tocích neparticipují), ale reprodukuje stávající stereotypy (podle šablony „žena rovná se pečovatelka“). Přitom právě genderově senzitivní výzkumy pracovní migrace žen mohou zachytit nejen rozmanitost genderových rolí a způsobů jejich hraní, ale také diverzitu migračních zkušeností žen a mužů. V takových výzkumech vzorců migrace žen však musí stát genderové stereotypy a normativní očekávání související s pozicí žen ve společnosti a na trhu práce v centru analýzy, tedy být jejich východiskem a nikoli výstupem.

1.2 Placená péče a reprodukce genderového řádu

Ve svém textu (Souralová 2010) shrnuji v návaznosti na výše uvedené, že prototypem (globální) migrantky se stala pomocnice v domácnosti.³ Globální restrukturalizace ekonomiky ovlivnila migraci hned několika způsoby (srov. Oishi 2005: 2–3): 1. Stále více žen ze střední třídy vstupuje na trh práce, a tudíž roste poptávka po migrantkách suplujících role pečovatelek. 2. Pracující ženy jsou nuceny pracovat přesčas, takže i ony vyhledávají čím dál častěji soukromé chůvy. 3. Globální ekonomie vytvořila novou třídu majetných také v rozvojových zemích, tedy v nových ohniscích poptávky po chůvách. 4. Populace v industrializovaných zemích stárne a spolu s tím roste potřeba po zdravotních sestřích a pečovatelkách o starší jedince, tedy opět migrantkách. Všechny tyto nově vytvořené pozice jen kompenzují propast mezi službami sociálního státu a potřebami pracujících rodin. Prototypem globální migrantky se stala žena z chudého jihu, která ve své rodné zemi zanechává rodinu a děti, aby se stala součástí globálního řetězce péče (Hochschild 2000, 2008)⁸ či alternativních kruhů přežití (Sassen 2002) a těžila tak z procesu feminizace globálního pracovního trhu v zemi, v níž je participace na tomto trhu práce výhodou. Mikroanalýzy globalizované migrace tedy velice často tematizují migraci žen za vykonáváním domácích prací, zejména chův a pečovatelek v americkém (Parrenas 2001; Hondagneu-Sotelo 2001 aj.) i evropském kontextu (Lutz 2008a; Anderson 2000; Andall 2003 aj.). B. Ehrenreich a A. R. Hochschild (2003) popisují tento relativně nový vzorec přeshraničního pohybu žen za vykonáváním „ženské práce“ jako jeden z aspektů rozsáhlé světové genderové revoluce. Ženy vykonávající tyto práce jsou většinou zneviditelňovány, což již uvedené autorské duo (Ehrenreich a Hochschild 2003) považuje mimo jiné za důsledek západního individualismu, který ze své podstaty vylučuje vzájemnou závislost a výpomoc (nejen) při domácích pracích a péči o děti. „Ve vyšší střední třídě žijící v časové tísní již služebnictvo v bílých čepcích a zástěrách není vystavováno na odiv jako symbol společenského statusu, ale naopak zůstává v pozadí nebo se ukrývá, když přicházejí hosté.“ (c.d.: 4)

³ Následující dva odstavce jsou převzaty z textu Souralová (2010: 44 – 45).

Globalizovaná migrace tak ovlivňuje i ty, kteří nemigrují, a umožňuje jim nepřímo se stát součástí globálního procesu, těžit z něj, ale zároveň si zachovat svůj status. V souvislosti s tímto typem migrace je však třeba zdůraznit úskalí spojené s přístupy ke zkoumání pohybu žen za vykonáváním domácích prací. Teoreticky a teoretikové migrace jej popisují jako jeden z dalších tržních vztahů zapadající do škatulky „nabídka – poptávka“. Jak zdůrazňuje H. Lutz (2008b), domácí práce nejsou prostě jen dalším pracovním trhem. Od ostatních je odlišuje zejména „intimní charakter místa, kde je práce vykonávána, sociální konstrukce této práce jakožto žensky genderované oblasti, zvláštní vztah mezi zaměstnaným a zaměstnavatelem, který je vysoce emocionální, osobní a charakteristický oboustrannou závislostí, a logika péče, která je odlišná od jiných zaměstnání“ (Lutz 2008b: 1). Podle H. Lutz je tedy třeba mít na paměti, že pro teoretizování o této migraci nejsou dostačující starší ekonomické přístupy. Jádrem celého fenoménu jsou tři odlišné režimy: genderové režimy (genderová kulturní očekávání související s vykonáváním péče), režimy péče (jako součást sociálních politik) a režimy migrace (podporující nebo znemožňující zaměstnávání pečovatelek a domácích pracovníků). Migrace pomocnic v domácnosti je spojena s tím, co Andall (2003) nazývá „historické stigma“ nevzdělaných nižších tříd. Placená práce vykonávaná v domácnosti je podle autorky výrazně etnicky hierarchizovaná, ženy z určité etnické skupiny jsou často bez ohledu na jiné faktory, jako je vzdělání, častěji zaměstnávány jako uklízečky, zatímco jiné spíše jako pečovatelky o děti a staré lidi (c.d.: 42). Na vrcholu pyramidy tak stojí profesionální chůvy s kvalifikací a často také podporou (zprostředkovatelské) organizace. Pod nimi se nacházejí au pair, většinou mladé ženy bez formálního vzdělání v oblasti péče o děti, které se vydávají do zahraničí z jiných důvodů než „klasické migrantky“ (srov. Hess, Puckhaber 2004). Nejnižší postavení mají právě ženy z globálního Jihu, které jsou považované za nevzdělané a nekvalifikované.

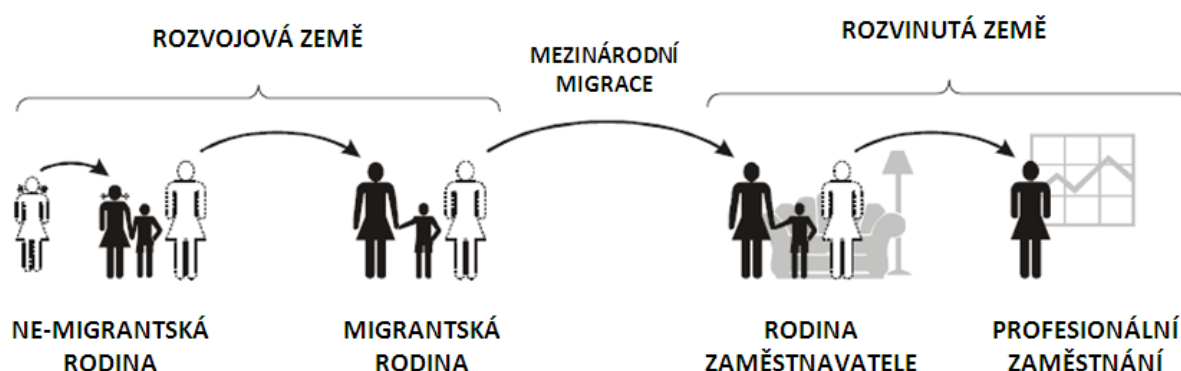
Již výše jsem uvedla, že placená péče (nebo obecně pomoc v domácnosti) není v dějinách lidstva novým fenoménem. Za povšimnutí však stojí ten fakt, že zastánci a zastánkyně rozvojového diskurzu, který byl dominantní zejména v 70. letech 20. století, předpovídali jeho konec. Např. podle Lewise Cosera nemají pomocnice v domácnosti své opodstatnění v moderní individualizované společnosti

a je tedy logické, že poptávka po nich bude klesat. Podobně feministická autorka Ester Boserup hlásala, že mechanizace a komercializace úkonů v domácnosti povede k úpadku zájmu o pomocnice v domácnosti (viz Momsen 1999: 2). O třicet let později pak Ehrenreich a Hochschild (2003), paradoxně, datují do právě do 70. let rozvoj zájmu o pomocnice v domácnosti v USA a spojují jej s obecným procesem feminizace pracovního trhu. Řada autorek však upozorňuje, že se jedná o starý fenomén v novém hávu, který dává vznik *novým* typům nerovností. Tyto nerovnosti můžeme analyzovat na několika rovinách, na které se zaměřím na následujících řádcích, přičemž zde postupuji od makro roviny globálních procesů až po mikro rovinu privátních vztahů.

1.2.1 Globální řetězce péče a mezinárodní dělba práce

Na rovině globální můžeme sledovat *hierarchie mezi zeměmi nabídky a poptávky po pomocnicích v domácnosti*. Právě proces globalizace se stal hlavním interpretačním rámcem pro (údajně) celosvětově rozšířený trend: rostoucí zaměstnanost žen, delegace zodpovědnosti za chod domácnosti na jiné ženy-migrantky z opačného konce světa. Tak vzniká tzv. globální řetězec péče, který staví do závislosti ženy z různých koutů světa a vytváří z nich jednotlivé články toho, co je obecně nazýváno mezinárodní dělba (reproduktivní) práce (Sassen 1984, Parreñas 2001). Pohled na tyto řetězce nám pak odkrývá způsoby, jimiž jsou genderové vztahy v zemi původu i cílové zemi spojeny s migračním procesem (Carling 2005).

Schéma 1: Globální řetězec péče (dle Carling 2005: 13)

Podle Parreñas (2001: 62) mezinárodní dělba péče odkazuje k třívrstvé redistribuci reprodukční práce žen mezi vysílajícími a přijímajícími zeměmi: „Zatímco si ženy na privilegovaných třídních pozicích najímají málo placenou službu filipínské migrující pomocnice v domácnosti, filipínské migrující pracovnice si najímají ještě méně placenou službu chudých žen zůstávajících na Filipínách. Ve světle tohoto transnacionálního přenosu genderových omezení odehrávajících se v kontextu globalizace může být nezávislá migrace filipínských pomocnic v domácnosti čtena jako proces odmítání genderových omezení platných pro odlišné skupiny žen v transnacionální ekonomii.“ Migrace těchto žen však nevzniká nahodile, ale je spjata s obecnou proměnou globální ekonomie a bývá interpretována pomocí neo-marxistického přístupu k lidské mobilitě – jako důsledek nerovnováhy mezi jádrem a periferií. Migrace v tomto kontextu představuje vyrovnávání nerovnovážného stavu nabídky a poptávky po pomocnicích v domácnosti. Jak uvádí Colen (1989 in England, Stiell 1997) migrace a placené domácí práce představují součást mezinárodního řešení problému žen v kontextu ekonomického systému. Makrostrukturální pohled tedy ukazuje, že dědictví kolonialismu ruku v ruce se zadlužením zemí třetího světa vytváří pomyslný zásobník „ženské práce“, z něhož čerpají rodiny západní společnosti (England, Stiell 1997).

Na jedné (světové) straně (ne náhodou na Západě či globálním Severu) stojí hierarchicky výše postavené země vytvářející poptávku po pomocnicích v domácnosti, na straně druhé pak ty zeměmi (Východu či globálního Jihu), které první zmíněné státy zásobují ženami a v nichž dochází k tzv. odlivu péče, kdy některé ze zemí exportujících pečovatelky a pomocnice v domácnosti procházejí tzv. krizí péče, kdy se péče jako taková stává nedostatkových zbožím (viz Parreñas 2001). Podle Ehrenreich a Hochschild (2003: 11-12) se genderová dělba práce z lokální stala – metaforicky – globální. Autorky píší, že „první svět přebírá roli staromódního muže v rodině – rozmazlený, neumí vařit, uklízet ani najít své ponožky. Chudé země přebírají roli tradiční ženy – trpělivá, připravující stravu, popírající sama sebe.“ Isaksen výše nastíněnou dynamiku reprodukce nerovností skrze placenou péči shrnuje následujícím způsobem: „od migrantek se očekává, že budou „dělat“ genderovou rovnost v rodině, zatímco ženy z majority mají na starost

genderovou rovnost na trhu práce. Genderová rovnost v soukromé sféře je tak „autsorsována“ na globální trh“ (Isaksen 2010b: 11). Jinými slovy, genderové rovnosti v privátní sféře středostavovských rodin je dosaženo přenesením zodpovědnosti za péči o domácnost na trh, a tím na osobu, která je za tuto práci placena. Dochází tak k trendu, který je popisován jako osvobození žen ze střední třídy (Stenum 2010, viz též Romero 1992).

1.2.2 „Ženy ženám“: stratifikovaná a etnizovaná péče

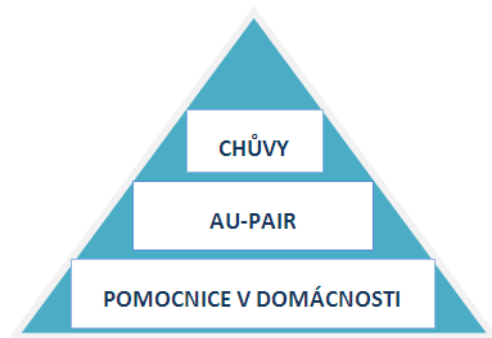
Druhou rovinnou je pak *reprodukce genderových, etnických a třídních vztahů mezi ženami navzájem*. Skutečnost, že péče o domácnost a o děti je v západním světě nejčastěji delegována na migrantky, poskytuje feministickým studiím prostor pro analýzy násobných znevýhodnění žen a vůbec hierarchiím mezi ženami odvozenými od jejich etnicity a třídního postavení. Placená péče o děti je tak fenomén vysoce třídně a etnicky stratifikovaný (Andall 2003, Parreñas 2001, Colen 1995, Glenn 1992). Jak uvádí Tronto (2002: 34), „jedním z největších výdobytků druhé vlny feminismu byl konec „gender caste barrier“, která udržovala ženy mimo profese. Protože většina těchto žen byly profesionálky, heterosexuální a vdané a protože obecně se lidé vdávají a žení v rámci svých socioekonomických statkových skupin, jedním z důsledků této velké svobody, která umožnila ženám profesní růst, byla zvyšující se ekonomická a sociální nerovnost mezi domácnostmi.“ Tyto nerovnosti krystalizují ve vztahu mezi dvěma ženami, z nichž jedna platí za své vyvázání z (části) svých domácích povinností, zatímco druhá je za tuto práci – mnohdy považovanou za nízko statusovou – placena (viz Gregson, Lowe 1994). Některé autorky dokonce přirovnávají tyto asymetrické vztahy k otroctví a popisují je v termínech útlaku a vykořisťování (Anderson 2000, Apitzsch 2009).

Četné výzkumy ukázaly přetrvávající etno-stratifikaci trhu práce, na nějž migrantky přicházejí a zdůraznily trojnásobnou diskriminaci, které zde čelí z toho důvodu, že jsou ženy, migrantky a pocházejí z nižší třídy (srov. např. Phizacklea 1983, Morokvasic 1984). Solé a Parella (2003: 64) sledují strukturální podmínky migrantek v kontextu vykonávání domácích prací a docházejí k následujícímu zjištění: „Ženy byly tradičně spojovány se zodpovědností za domácnost, která je reprodukována ve dvou sférách. Za první, v jejich participaci na zaměstnáních na poloviční úvazek a v podmínkách často nepřijatelných pro muže [...] a za druhé,

v produktivních úkolech rozličných ekonomických sektorů, kde jsou vysoce koncentrovány.“ Jedním z těchto míst jsou mimo jiné domácnosti, v nichž migrantky přebírají větší či menší část zodpovědností, které do té doby připadly ženám (řidčejí mužům). Nejenže však migrantky vykonávají domácí práce (často spojené s přívlastky „špinavý, nebezpečný a obtížný/hloupý/degradující“ „tři D – dirty, dangerous, difficult/dull/degrading“)⁴, náplň jejich práce a vůbec šance na zisk placeného zaměstnání v domácích službách se liší podle etnicity.

Velice obecnou hierarchii nabízí Andall (2003b), která klade důraz na zkoumání procesu rasizace v domácích pracích vykonávaných migrantkami. Tuto hierarchii znázorňuje následující schéma a přidává k němu zjednodušenou rovnici: „ženy určité etnicity, často bez ohledu na jiné faktory jako je vzdělání, jsou nadměrně zaměstnávány jako uklízečky, zatímco jiné spíše jako pečovatelky o děti a staré lidi“ (tamtéž: 42).

Schéma 2: hierarchie pomocnic v domácnosti (v širším slova smyslu)

Na vrcholu pyramidy tak stojí profesionální chůvy s kvalifikací a často také podporou (zprostředkovatelské) organizace. Pod nimi se nacházejí au-pair, většinou mladé ženy bez formálního vzdělání v oblasti péče o děti, které se vydávají do zahraničí z jiných důvodů než „klasické migrantky“ (srov. Hess 2004, Búriková 2007). Nejnižší postavení pak v této pyramidě zastávají pomocnice v domácnosti nesoucí „historické stigma pocházející z nevzdělaných pracovních tříd“. Ve skutečnosti [...] jejich vzdělání může být vysoké“ (Andall 2003b: 42, srov. též Parreñas 2001).

⁴ „dirty, dangerous, degrading“ je 3D definice z pera ILO. „dirty, dangerous, dull“ je definice, kterou používá Favell (2008).

Colen (1995: 78) v tomto kontextu hovoří o tzv. stratifikované reprodukci. Píše, že „fyzické a sociální reproduktivní úkoly jsou vykonávány odlišně na základě nerovností založených na hierarchiích třídy, rasy, etnicity, genderu, místa v globální ekonomii a statusu migrace a jsou strukturovány sociálními, ekonomickým a politickými silami. (...) Stratifikovaná reprodukce, především spolu s rostoucí komodifikací reproduktivní práce, sama reprodukuje stratifikaci tím, že reflektuje, upevňuje a zintenzivňuje nerovnosti, na kterých je založena. [... díky stratifikaci v reprodukci jsou] globální procesy evidentní v lokálních, intimních, každodenních událostech... stratifikace sama je reprodukována s tím, jak je péče o děti vykonávána napříč třídou, příbuzenstvím a oceány.“ Tento koncept, jak jej autorka pojímá, nám dovoluje odkrýt každodennost stratifikování reprodukce a oproti výše naznačeným makro-analýzám nás zavádí přímo do intimního, soukromého života, které je pro reprodukci předurčeno.

Uhde (2009: 23) shrnuje transfer péče na trh práce jako jeden z druhů zboží následovně: „jednoduché přesunutí této práce [placená péče o děti a domácnost] na marginalizované skupiny žen nás uzavírá do spirály zvětšujících se nerovností, neboť pouze umožňuje lépe situovaným ženám vyhnout se dvojí směně a lépe situovaným mužům umožňuje udržet status quo tradiční genderové dělby práce, zatímco marginalizované skupiny uzavírá do pout neplacené a málo placené práce.“

1.2.3 Placená péče jako prostředek udržení genderového status quo

Třetí a poslední analytickou rovinu pak tvoří úroveň *genderových vztahů mezi muži a ženami*. Za jeden z důvodů, proč roste poptávka po placených pomocnicích v domácnosti, je považována chybějící zainteresovanost mužů na chodu domácnosti. Zatímco ženy vstoupily do maskulinizovaného světa trhu práce, muži se nezačali více angažovat ve světě feminizovaném a dělba rolí v domácnosti se nikterak nezměnila. Na nejzákladnější úrovni domácnosti a mezilidských genderových vztahů by se mohlo na první pohled zdát, že najímání pomocnice v domácnosti vede k zrovnoprávnění postavení mezi muži a ženami, které již nejsou „uzavřeny“ v privátní sféře a nepředstavují výhradní osobu zodpovědnou za domácnost. Tento předpoklad je však zpochybňován z několika důvodů. Jedním z nich je například empirický fakt, že zodpovědnost za výběr, zaškolení a úkolování chůvy stále zůstává na ženách – manželkách a matkách. Navíc, jak ukazuje Bikova (2010) na příkladu

norských rodin najímajících au pair, zdánlivá genderová rovnost založena na finančních příspěvcích do rodinného rozpočtu (přispívají jak muži, tak ženy) spíše než na rovném sdílení povinností v domácnosti. Posun v genderové dělbě práce na obecné rovině zpochybňuje také Lutz (2008b), když tvrdí, že vzhledem k faktu, že péče je delegována na ženy a zůstává ztotožněna s feminitou, genderové vztahy mezi muži a ženami zůstávají nezměněny (viz též Lutz 2011).

1.3 Placená péče jako ženská aktivita nebo dovednost

Ve své analýze placené péče v agenturách vycházím z feministického teoretizování o mateřství a placené péči a jejich vztahu k sociálně konstruovanému ženství a ptám se, jak jsou pečovatelské (jakožto obecnější pojem stojící nad mateřstvím) a ženství vzájemně konstituovány. Feministické autorky ve snaze odbiologizovat definici mateřství a roli žen v sociální reprodukci již dlouhou dobu upozorňují na to, že mateřství a obecně pečovatelské je sociálně konstruovanou institucí, a to i když veřejnému diskurzu spíše dominuje ideál mateřství splývajícího v jedno s (biologickým) ženstvím (Glenn 1994, McMahon 1995). Například Hays (1996) v této souvislosti hovoří o tzv. ideologii intenzivního matkování, která předpokládá naprosté podřízení ženy zájmům jejího dítěte a matkování na plný úvazek. Tento „mýtus o mateřství“ popisuje již o dvacet let dříve také Oakley (1974: 187) a jako hlavní bod identifikuje předpoklad, že „všechny ženy musí být matky, všechny matky potřebují své děti a všechny děti potřebují své matky“. Macdonald (1998: 26) k tomu dodává, že takové ideály nenechávají žádný legitimní prostor pro jinou pečující osobu než matku a „placená péče je při nejlepším nezbytné zlo“. Ideologie intenzivního mateřství a představa matky jako výhradní pečovatelky je pak v kontextu střední a východní Evropy živena mimo jiné explicitními refamiliazičními politikami, jejichž sdělením je, že rodičovství a výchova dětí jsou úkolem žen (Szelewa, Polakowski 2008) či neustále reprodukovanou představou, že kolektivní péče o malé děti (do tří let) je škodlivá a nevhodná (Dudová, Hašková 2010).

Teze, že pečovatelské a ženství spadají v jedno, vede v tautologickou definici, že pečovatelské je odvozováno od ženství, které je zas definováno skrze pečovatelské. Z toho je patrné, že je v tomto ohledu třeba rozlišit dvě analytické roviny, které jsou sice komplementární, nikoli však nutně analogické, a sice že: za

prvé, pečovatelsví se odvíjí od ženství a za druhé, ženství je dosahováno skrze pečovatelsví. Jinými slovy tedy platí tato dvě tvrzení:

1. *Všechny pečovatelky jsou ženy.*

2. *Všechny ženy jsou pečovatelky.*

Péče je tedy nejen kódovaná jako typicky (onticky) ženská reprodukční práce vykonávaná v žensky kódovaném soukromém prostoru (teze 1), ale je také považována za klíčovou aktivitu dělání genderu (teze 2, viz také 2008b). Ženství je tedy definováno skrze pečovatelsví – jak ukazují feministické analýzy, „jestliže je péče prací, která je po ženách považována, je to také základní součást jejich identity“ (Nelson 1994: 182).

Byly to mimo jiné autorky vycházející z černého feminismu, které začaly poukazovat na to, že definice ženství skrze mateřství je západocentrická a neodpovídá zkušenostem marginalizovaných žen (Glenn 1994, Collins 1994). Jejich výzkumy pak byly doplněny právě výzkumy zaměřenými na delegovanou placenou péči, které odhalily diverzitu rozličných způsobů matkování (*doing motherhood*, Macdonald 1998). Placení za péči je nejen odrazem těchto odlišností, ale narušuje také výše zmíněný ideál intenzivního mateřství na dvou rovinách. Za první, ženy, které z nějakého důvodu intenzivně nepečují o své děti (vrací se na pracovní trh a platí jinou ženu za péči o jejich děti) narušují ideál oddané matky, dobré matky a vzhledem k neoddělitelnosti mateřství a ženství dochází ke zpochybnění nejen jejich mateřské role, ale také ženství jako takového. Za druhé, ženy, které jsou placené za péči o děti, nabourávají ideál péče motivované láskou k dětem vyvěrající z „ženské přirozenosti“ a biologického mateřství.

V tomto kontextu se jako podnětné jeví feministické teoretizování o mateřství a pečovatelsví jako určité dovednosti (*skill*) a odmítnutí předpokladu o biologické předurčenosti. Definice kompetencí nutných k vykonávání pečovatelské role totiž znamená odmítnutí předpokladu, že všechny ženy jsou dobré pečovatelky. Nicméně z feministického diskurzu zaznívá, že právě definice těchto dovedností je problematická. Jak uvádí mimo jiné Helma Lutz (2011), která zdůrazňuje, že definování souboru dovedností nutných pro vykonávání péče o děti jednou

z hlavních podmínek pro profesionalizaci (a obecně tedy uznání) této práce: „feministické analýzy ukazují, že dovednosti nutné v domácnosti jsou považovány za *každodenní dovednosti*, které tak unikají nebo vzdorují hodnocením podle meritokratických principů“ (Lutz 2011: 8). To nahrává představě o péči jako *přirozené* činnosti všech žen – jak píše Bakan a Stasiulis (1995: 310), podle kterých vzhledem k tomu, že péče je považována za ženskou práci, hlavním předpokladem je, že její vykonávání nevyžaduje průpravu a spoléhá tak na „speciální kombinaci ‚přirozených‘ charakteristik“. Ve stejném duchu Murray (1998: 150) dodává, že placená péče o děti je vlastně jen „rozšířením jejich kulturně schválené pečovatelské mateřské role.“

V zahraničních výzkumech zaměřených na agentury zprostředkovávající pomocnice domácnosti jsou požadované dovednosti převedeny do etnického rámce a dovednosti jsou vysvětlovány skrze etnickou odlišnost. Dochází zde tedy k prolínání dvou esencialistických výkladů – k esencializaci ženství jakožto základu pro vykonávání role pomocnice v domácnosti, která jde ruku v ruce s esencializací etnicity a/nebo národnosti, které toto ženství diverzifikují a specializují určité ženy pro určité činnosti. Například England, Stiell (1997) popisují poptávku po „vzdělaných evropských chůvách“ na jedné straně a „pomocnicích v domácnosti ze zemí třetího světa“ na straně druhé. Autorky zkoumají způsoby tematizace a konstrukce etnických/národních identit a ukazují, jak jsou tyto „reprezentovány v termínech jejich vhodnosti pro určitý typ domácích prací a v termínech schopnosti poskytnout kvalitní péči.“ K podobnému závěru dochází Cox a Watt (2002), kteří ukazují, že národnost je považována za základní vodítko, z něhož lze odvodit úroveň a kvalifikaci pečovatelek. A tak například Portugalky a Filipínky jsou dobré v žehlení, zatímco ženy z Nového Zélandu vynikají v péči o děti (viz také Bacan, Stasiulis 1995, Stiell, England 1997).

Shrňme tedy, že trh s placenou péčí deklaruje jako jediný požadavek na placenou pečovatelku její ženský gender (či spíše biologické pohlaví), přičemž diverzita vykonávání této péče či kvalifikace pro vykonávání této profese je pak odvozena od etnického/národnostního zázemí. Výše popsané výzkumy můžeme mimo jiné číst jako analýzy znesamozřejmění *samozřejmého a univerzálního* ztotožnění ženství a pečovatelsství (teze 2) v tom smyslu, že poukazují na diverzitu

etnicky definovaných dovedností. Jinými slovy, dochází zde k redefinici samozřejmého ztotožnění ženství a pečovatelsví na základě etnicity a národnosti. Tato subverze je patrná ještě víc v agenturách na hlídání dětí, na které se zaměřuje tento článek. Na rozdíl od etnické definice kvalifikací nezbytných pro péči, kterou popisují výše uvedené autorky, následující text ukazuje, jak se specifický typ péče stává aktivitou vyžadující soubor kvalifikací, dovedností a vědomostí, které jsou učeny a postupně nabývány.

2. Metodologie

Cílem této kapitoly je přiblížit základní východiska mého kvalitativního výzkumu, na kterém je diplomová práce založená. Ve stručnosti tak zde představím hlavní cíle mého výzkumu, výzkumné otázky i výběr informátorek.

2.1 Cíle a výzkumné otázky

Výzkum se zaměřil na agentury poskytující péči o děti ve věku 0-3 let. Hlavním cílem výzkumu bylo zachytit motivace žen ke zřizování těchto agentur, jejich pohled na péči o děti ve věku do tří let a obecně jejich výklad situace s péčí o děti v ČR, jakož i na vztahy mezi rodinami a jejich chůvami. Již na začátku výzkumu jsem se omezila pouze na majitelky agentur – nikoli na chůvy nebo rodiny. Učinila jsem tak nejen díky omezeným možnostem této práce, ale především proto, že jsem chtěla zachytit, jaký obraz péče majitelky vytvářejí, jak ji popisují. Jinými slovy, nešlo mi o to, sledovat, jaká péče „ve skutečnosti je“, ale jaká by podle majitelek agentur „měla být“.

Hlavní otázka celého výzkumu tedy byla:

Jak je v prostředí agentur na hlídání dětí definována péče o děti?

Další otázky, které z ní vycházely, byly:

Kdo je pro tyto agentury „ideálním typem“ pečovatelky?

Jak se vytváří poptávka po tomto typu služby?

Jakou nabídku péče agentury zprostředkovávají?

Jak majitelky agentur definují svou pozici na trhu s péčí o děti?

Pro tento text je stěžejní téma konceptualizace péče o děti, které tvořilo červenou nit analýzy dat.

2.2 Agentury a jejich majitelky – výběr informátorek

Tak jako v každém výzkumu i v tom mém bylo stěžejním rozhodnutím nejen *na co* se ptát, ale hlavně *koho* se ptát. Na tomto místě představím logiku výběru informátorek a informátorů a v krátkosti se také zastavím u omezení, se kterými jsem se během výzkumu setkala.

2.2.1 Cesta k agenturám: nejen metodologická otázka

Pro výběr agentur byla klíčová následující dvě vodítka: za prvé, agentury se musí zaměřovat na péči o děti ve věku 0-3 let, a to z toho důvodu, že se jedná o věk, kdy ženy mohou čerpat rodičovskou příspěvek nebo zvolit jako řešení jesle; jinými slovy, mají vícero možností k dispozici, z nichž volí právě agenturu. Jedná se tedy o agentury s vázanou živností „péče o dítě do tří let věku v denním režimu“. A za druhé, agentury se nacházejí ve městě nad sto tisíc obyvatel a tímto městem není hlavní město Praha, kde – jak jsem předpokládala a majitelky mi to také potvrdily – je situace s hlídáním dětí vzhledem ke složení obyvatelstva odlišná od jiných měst.

V roce 2008 realizoval tým VÚPSV výzkum péče o děti předškolního a raného školního věku (Kuchařová a kol. 2009). Součástí výzkumu byla také sonda do fungování soukromých agentur v Praze, dvou okresech jižní Moravy a v severních Čechách. Hlavními závěry této studie bylo, že se prozatím jedná o málo rozšířenou formu služby (v roce 2008 existovalo celkem 93 firem s registrovanou vázanou živností „péče o dítě do tří let věku v denním režimu“) a že existuje poměrně velká disproporce mezi Prahou a ostatními regiony ČR (v Praze z těchto 93 firem působilo celkem 50, naopak v jihočeském kraji ani jedna). Tuto diskrepanci popisují také mé informátorky, majitelky agentur, jejichž slova souzní s faktory prezentovanými výše uvedenou studií. Informátorky definovaly tři klíčové rozdíly mezi Prahou a ostatními městy: za prvé, v ostatních městech převládá tradiční model rodiny a rodiny se zde obracejí na své rodiče, protože placená péče zde ještě není běžným řešením. Za druhé, v Praze žije hodně přistěhovalých, kteří se nemohou obrátit na své příbuzné, protože jsou vykořeněni z příbuzenských sítí. Za třetí, v hlavním městě je větší koncentrace manažerů a jedinců pracujících v profesích vyžadujících flexibilní pracovní dobu (viz také Kuchařová a kol. 2008: 136-137). Ve srovnání s rokem 2008, kdy byl výzkum VÚPSV realizován, lze však v mém výzkumu sledovat menší posun naznačující, že soukromé agentury jsou na vzestupu také mimo hlavní město a začínají si získávat početnou klientelu.

Mou hlavní výzkumnou strategií tedy bylo pokrýt jeden partikulární lokální trh péče o děti, který se vyvíjí zhruba od roku 2005, kdy vznikla první z agentur. Pro tento trh je typické, že se teprve rozvíjí a – i podle slov mých informátorek – dochází v posledních dvou letech k jeho velkému rozkvětu. Závěry prezentované v této stati

si tedy nekladou nárok na generalizaci, ale je třeba je číst jako závěry vycházející z omezeného výzkumného vzorku. Vzhledem k tomu, že některé z mnou oslovených agentur operují nejen v tomto městě, ale i v dalších (včetně Prahy), se však domnívám, že k velice podobným závěrům by bylo možné dojít také při realizaci výzkumu v jiných lokalitách ČR.

Agentury jsem kontaktovala od dubna 2010 do listopadu 2011 a postupně jsem uskutečnila rozhovor v těchto agenturách (všechna jména agentur jsou změněna, seznam dokládám pro ilustraci délky a náplně jejich činnosti *v době, kdy jsem výzkum realizovala*).

Tabulka 1: Agentury na hlídání dětí

Jméno	rok založení (rozmezí ⁵)	činnost
Slůně	do roku 2006	Výhradně péče o děti 0-3 ve více než dvou městech ČR. ⁶
Mraveneček	2007 – 2009	Výhradně péče o děti 0-3 v jednom městě. ⁷
Chobotnička	2007 – 2009	Výhradně péče o děti 0-3 v jednom městě.
Sovička	do roku 2006	Výhradně péče o děti 0-3 v jednom městě.
Medvídek	do roku 2006	Výhradně péče o děti 0-3 v jednom městě.
Želvička	2007 – 2009	Péče o děti 0-3, doučování a další aktivity pro děti výhradně v jednom městě.
Beránek	po roce 2009	Péče o děti 0-3, doučování a další aktivity pro děti.
Tučňáček	po roce 2009	Výhradně péče o děti 0-3 v jednom městě.
Vlaštovička	do roku 2006	Péče o děti 0-3 a úklid domácností.

⁵ Neuvádím přesný rok založení kvůli anonymizaci. Klíčové je rozmezí a fakt, zda agentura pracuje na trhu delší dobu (tři roky a víc) nebo je úplným nováčkem.

⁶ Znamená fungování ve dvou a více *od sebe vzdálených* městech.

⁷ Znamená fungování v jednom městě *a jeho okolí*.

2.2.2 Majitelky agentur: kdo se bojí výzkumnice

I když bylo mým cílem popsat *celý* jeden lokální trh, z tohoto úmyslu jsem musela upustit, protože se mi nepodařilo dostat se ke všem majitelkám. Dvě z agentur odmítly se se mnou sejít, protože se bály konkurence. Jedna z žen s odmítavým stanoviskem mi do telefonu sdělila, že ji rok přede mnou kontaktovala nějaká studentka, která ji také žádala o rozhovor a po jeho uskutečnění si otevřela vlastní agenturu. Právě citlivost na know-how byla jednou z velkých překážek při kontaktování informátorek. Druhou překážkou pak byla pracovní vytíženost žen, kterou jsme sice společně překonaly, nicméně právě i tento limit se podepsal na relativně krátkých rozhovorech.

2.3 Průběh rozhovorů a jejich analýza

Celkem jsem tedy měla možnost povídat si s osmi majitelkami a jedním majitelem agentur na hlídání dětí, kterým bylo cca 27 – 40 let. Realizovala jsem tak devět polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory trvaly 60 – 80 minut, byly nahrávány na diktafon a následně přepsány. Informovaný souhlas jsem zajistila jak písemně, tak ústně. Kvůli anonymizaci a citlivosti dat přepisy rozhovorů nejsou součástí této práce. Struktura rozhovoru sledovala logiku „od obecného ke konkrétnímu“. První otázkou tak byla velice obecná a otevřená žádost „Můžete mi prosím říci něco o vaší agentuře?“, od které se pak reflexivně odvíjely další otázky.

Červenou nití analýzy pak bylo sledovat ty výpovědi, ve kterých majitelky a majitel explicitně hovořili o podobě péče. V průběhu analýzy jsem se tedy ptala, nejen jak majitelky definují specifickou svému pojetí péče, ale vůči čemu svůj přístup vymezují, na jakých základech staví a od čeho ji tedy odvozují.

3.

Agentury na hlídání dětí a poptávka v českém kontextu

V této kapitole se zaměřím na to, kdo jsou jednotlivé aktérky ve vztahu placené péče zprostředkované agenturami a kde se bere poptávka po této službě. Fenomén agentur na hlídání dětí tak jednak zasadím do kontextu zahraničních výzkumu, na které budu odkazovat ve snaze poukázat na klíčové rozdíly v etnické a třídní stratifikaci tohoto jevu. Následně pak budu sledovat lokální specifika vedoucí v nutnost delegace péče o děti na jinou/placenou osobu.

3.1 Kdo je kdo v *trianglu péče*

Najímáním chův přes specializované agentury vzniká specifická konstelace vztahů mezi třemi aktéry: zprostředkovatelskou agenturou, rodinou a chůvou. V této části statě stručně představím jednotlivé aktéry a odpovím na otázky, jak, pro koho a kým probíhá hlídání dětí. Tato otázka je klíčová zejména v kontextu mezinárodního srovnání. V kapitole představující konceptuální pole mého výzkumu jsem zdůraznila, že placená pomoc v domácnosti je fenomén striktně třídně a etnicky stratifikovaný. Co to znamená pro chápání jednotlivých aktérů – v tomto případě chův a rodin – a jak příklad agentur souzní s tímto pojetím?

Skutečnost, že se většina výzkumů zaměřovala na migrantky, vedl k postupnému ustavení konceptuálních rámců a spolu s nimi však také předpojatostí. Zuzana Búriková (2006: 342, kurzíva přidaná) píše, že „teoretické práce, které se zabývaly rolí žen v ekonomice, nastolily v 70. letech 20. století rozsáhlé diskuze o *vztahu domácích prací a výchovy dětí s ekonomikou a kapitalismem*.“ Právě dědictví ekonomizujícího diskurzu se promítá do způsobů přemýšlení o základech, na kterých je celá instituce placené pomoci v domácnosti založena. To je zjevné na dvou rovinách: na zasazení celého fenoménu do globálních (genderových) vztahů a na jeho třídní definici. Spojení obojího můžeme najít v jednom z nejstěžejnějších a nejcitovanějších konceptů, který jsem uvedla také výše a pro ilustraci ho na tomto místě uvedu znovu – v globálním řetězci péče, který Arlie R. Hochschild definuje jako „sled osobních vztahů mezi lidmi napříč zeměkouli založených na placené nebo neplacené práci péče“ (2000: 1). Autorka (tamtéž,

kurzíva AS) tuto definici objasňuje na následujícím příkladě „typického řetězce“: „starší dcera z *chudé* rodiny v *zemi třetího světa* se stará o svoje sourozence (první spojení v řetězci), zatímco její matka pečuje o děti chůvy, která migrovala do země *prvního světa* (druhé spojení) a která se stará o dítě rodině v *bohaté* zemi (poslední spojení).“

Z hlediska interpretace tohoto jevu v kontextu globalizace pak vedle již zmíněného globální řetězce péče množství autorek poukazuje na tzv. rasovou (Glenn 1992), resp. mezinárodní dělbu reprodukční práce (Parreñas 2001). Vrátime-li se zpět k řetězci, můžeme vidět, že jeho pravděpodobně nejvýraznějším symbolem se stala Filipínka pracující v USA (Parreñas 2001) či ve Skandinávii (Isaksen 2010a). Nicméně řetězec dostal i svou lokální – evropskou – podobu vyjádřenou například v dělení na západní Evropu *poptávky* po chůvách a východní Evropu generující *nabídku* chův (Lutz 2011). Obraz východní Evropy *postižené* stigmatem ekonomické (a společenské) transformace po roce 1989 versus západní Evropy těžící z výtěžků druhé vlny feminismu se stává nereflektovaným a nezpochybňovaným základem mnoha analýz. A tak například i motivace různých au pair z různých zemí (rozuměj z různých částí světa) jsou interpretovány různě. Jak kriticky poznamenává Búriková (2007: 446): „zatímco motivace západoevropských au pair jsou interpretované hlavně kulturním turismem či zábavou, v případě východoevropských au pair výzkumníci interpretují au pair pobyt jako ekonomickou strategii, kterou ženy používají pro vyrovnání se s postsocialistickou transformací.“⁸ Analytický předpoklad existence východní a západní Evropy je pak nadále utvrzován takovými spojeními jako „opona péče“ (care curtain, Lutz a Palenga-Möllenbeck 2012) oddělující tyto dva světy s komplementární rolí na trhu péče.⁹

Geografická specifika žen na obou stranách globálního řetězce péče jsou pak doplněna také binárním socio-ekonomickým statutem. Jednoduše řečeno, jak vyplývá z definice Hochschild výše (2000), chudé ženy pracují pro bohaté ženy.

⁸ Autorka tento předpoklad kritizuje a dodává, že motivace slovenských au pair nelze redukovat do ekonomických termínů, naopak je třeba je chápat komplexněji – např. jako lekci v dospívání, nabytí svobody, a tedy určitý rituál přechodu (viz také Búriková, Miller 2010).

⁹ Lutz (2011: 11) mimo jiné uvádí, že v současné době jsme svědky vzniku *nového* typu pomocnic v domácnosti, pro který je typické, že ženy pracující v tomto sektoru pocházejí z východní Evropy, přičemž autorka nespecifikuje, které konkrétní státy do tohoto regionu patří.

Třídní nerovnosti jsou tak implicitně reprodukovány ve vztahu zaměstnavatelky (ženy z vyšší střední třídy) a zaměstnankyně (ženy z pracující třídy, která práci vykonává proto, aby uživila sebe, ale i rodinu v zemi původu). Tato relativně nová konstelace vztahů vznikající v 70. letech 20. století tak u některých autorek a autorů vyústí k definování nových třídních vztahů. Na příklad Gregson a Lowe (1994) ve své analýze britského trhu popisují tzv. novou střední třídu na straně *poptávky* a tzv. sloužící třídu (*service class*) na straně *nabídky* služeb. Parreñas (2001) popisuje protichůdnou statusovou mobilitu žen migrujících z Filipín do USA, když poukazuje na sestup s ohledem na třídní status a naopak vzestup finančního statusu těchto žen. Problematické se v tomto ohledu jeví posuzování třídního statusu těchto žen v kontextu země, ve které pracují, a ve vztahu k ženám, pro které pracují, a nikoli ve vztahu k domovině. Závěry, se kterými přichází právě Parreñas (2001) totiž naznačují, že práce v tomto sektoru (či obecně v zahraničí) může přinést finanční polepšení a subjektivně v kontextu domoviny také třídní vzestup.

3.1.1 Agentury

Agentury jsou soukromé firmy, jejímiž majitelkami jsou ve vybraném regionu (až na výjimky) především ženy. Jedná se o ty firmy, které mají živnostenským úřadem registrovanou činnost „péče o dítě do tří let věku v denním režimu“. Jsou to tedy ty subjekty, které splňují odbornou způsobilost „k výkonu povolání všeobecné sestry nebo zdravotnického asistenta nebo ošetřovatele nebo porodní asistentky nebo záchranáře podle zvláštního právního předpisu, nebo odborná způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka nebo pracovníka v sociálních službách podle zvláštního právního předpisu“.¹⁰ Podle dosud jediné studie, která se částečně zaměřovala také na agentury na hlídání dětí, je tento typ řešení péče o děti spíše marginální – v roce 2008 působilo na trhu pouze 93 subjektů (z toho 50 v Praze) s výše uvedenou zaregistrovanou živností (Kuchařová 2009). Agentury si své místo na neoliberálním trhu nacházejí teprve od 90. let 20. století a v současné době jsou spíše „doplňkovým“ aktérem fungujícím vedle neregulérního trhu, příbuzenské

¹⁰ <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/socialni-sluzby-jkm/pece-o-dite-do-tri-let-veku-denni-rezim/1001843/54971/>

výpomoci a především tradičního modelu, kdy se o děti do tří let stará celodenně a osobně matka – podle Dudové a Haškové (2010) jsou to čtyři pětiny všech matek.

Důvody, které je vedly k založení agentury, se individuálně liší, nicméně převažuje osobní zkušenost s nedostatkem podobných zařízení, kterou si prošly, když samy měly děti a toužily/potřebovaly se vrátit zpět do práce. Jedna z informátorek uvedla o své kolegyni, zakladatelce agentury následující slova. Tento úryvek je stěžejní pro celý diskurs o agenturách (s důrazem na strach svěřit dítě a výběr spolehlivé pečovatelky) a v této diplomové práci

„V podstatě dá se říct, že ten nápad vznikl z osobní potřeby. Majitelka agentury byla manažerka na velmi vysoké pozici a byla i nucena vrátit se do práce v jednom roce života svého dítěte s tím, že hledala si chůvu a nenašla prostě nikoho, kdo by byl schopný, tak aby to bylo uspokojující, aby to mělo takovou kvalitu, aby s tím ona byla spokojená a opravdu nebála se to dítě svěřit. Takže si ten výběr udělala sama, což pro ni bylo docela náročné. Zjistila, že to chce opravdu hodně práce, hodně času (...) Takže tím vlastně vycítila tu díru na trhu.“

Dalšími motivacemi, které majitelky uváděly, byly láska k dětem a touhu mít práci, kde by tato láska mohla být naplněna, případně aspirace samostatně podnikat a objevení péče o děti jako možné realizace a vyplnění díry na trhu. Trh s agenturami se začíná v tomto regionu formovat kolem roku 2005, přičemž k největšímu rozvoji dochází postupně v letech 2007 – 2009. Některé agentury poskytují také další služby kromě hlídání dětí do tří let věku, jako na příklad doučování, úklid domácnosti atd. Ideálním typem agentury však zůstává ta věnující se výhradně péči o děti.

3.1.2 Rodiny

Vzhledem k hodinovým sazbám za hlídání, které se pohybují kolem 120 – 150 korun za hodinu, jsou hlavní (avšak nikoli jedinou) klientelou movitější *rodiny* vyšší střední třídy, tzv. dvoukariérové domácnosti (Gregson, Lowe 1994). Služba, kterou agentury poskytují, je na symbolické úrovni definovaná třídě – jako komodifikovaná aktivita určená zejména pro movitější rodiny. Jak například uvedla majitelka agentury Slůně:

„Samozřejmě není to pro každého ta služba. (...) Pokud na tu službu nemáte, to je stejné, jako když nemáte na nějaké sako tak ho nepůjete koupit, tak si nemůžete koupit ani tu chůvu, když to tak řeknu na tvrdo, je to tak.“

Nicméně v každodenní praxi majitelky popisují nárůst klientely, která by spadala spíše do nižší střední třídy – především matek samoživitelek, rodin, pro které je dvojí plat nutností, a tak volí placenou péči jako řešení, a to i přesto, že velkou část svých výdělků dávají za hlídání. Konkrétní služby, které klientky a klienti požadují, se pak liší podle věku dětí a denního koloběhu rodiny. Některé rodiny tak hledají hlídání ve formě doprovodu dítěte ze školy, do kroužků apod., jiné potřebují hlídání přes den – pravidelně nebo nárazově. I když převládají matky-podnikatelky, které chtějí udržet kontakt s pracovištěm a hledají chůvy na typicky tři krát čtyři hodiny týdně, mezi klientkami jsou i ženy, které studují a potřebují hlídání, aby mohly navštěvovat přednášky na univerzitě, kurzy angličtiny, ženy, které chtějí pečovat o sebe (zajít na masáž, zacvičit si, do solária apod.) nebo vyřídit něco na úřadech či u lékaře.

3.1.3 Chůvy

Prototypem *chůvy* pracující v agentuře se stává mladá studentka zaměstnaná na dohodu o provedení práce/pracovní činnosti, a to přibližně na tři krát čtyři hodiny týdně (naproti v Praze je běžnější model chůvy pracující na plný úvazek, která – jak vyplývá ze zkušenosti jedné z agentur – si měsíčně vydělá 25 až 30 tisíc korun). Chůva tuto práci vykonává jako brigádu vedle svých studií na vysoké škole: některé agentury preferují studentky pedagogických či zdravotnických oborů (což souvisí s obecnější filozofií péče té které agentury a s jejím profilováním vůči konkurenci), avšak není to podmínkou. Podle majitelek agentur je jednou z hlavních motivací studentek pracovat jako chůva vedle hledání přivýdělku zkušenost s hlídáním dětí – mnoho žen před tím, než přijaly tuto práci, pracovalo jako au pair v zahraničí a chtěly znovu zažít těsné sepjetí s rodinou a dítětem. Z hlediska socioekonomického statusu je nutné zdůraznit, že spousta chův pracujících v agenturách patří spíše do střední nebo vyšší střední třídy, tedy do stejné vrstvy jako jejich zaměstnavatelé a zaměstnavatelky. To je dané mimo jiné také tím, že některé rodiny požadují chůvu s vlastním automobilem, jak uvedla na příklad majitelka agentury Želvička, mezi

jejímiž chůvami jsou tedy „*studentky z bohatých rodin*“, kterým rodiče koupili vlastní auto. Stejná majitelka pak navíc dodává, že kromě studentek patří mezi její chůvy také ženy ve středním věku:

„Ony mají svou živnost, ale jsou finančně zajištěné, dělají to pro zábavu. Ony mají nějakou svou práci, že dělají třeba pro manžela něco, ale to hlídání je jako kdyby naplňuje, že třeba už mají odrostlé děti a zase se vrátí k tomu, že si můžou někoho pochovat takhle, věnovat se někomu malému.“

U těchto žen je zjevné, že tuto práci nevykonávají kvůli přivýdělku, ale spíše vyhledávají typicky genderovanou aktivitu pro vyplnění času a jako své hobby. Platit a být placena za hlídání dětí nezrcadlí automaticky třídní nerovnosti mezi ženami. Zatímco zahraniční literatura popisuje sestupnou třídní mobilitu u těch žen, které přicházejí do nové země a pracují zde jako pomocnice v domácnosti (srov. Andall 2003, Parreñas 2001), příklad agentur na hlídání dětí naznačuje, že implicitní ztotožnění nižšího socioekonomického statusu a poskytování této služby (práce chůvy), které explicitně zdůrazňují výše uvedené výzkumy, je problematické a nepřesné.

3.2 Nabídka a poptávka po placené péči o děti

Agentury na hlídání dětí deklarují, že reagují na *poptávku* trhu po placených pečovatelkách, která je generována díky šesti hlavním důvodům.

Za prvé, ženy jsou více nuceny/více se chtějí starat o své zaměstnání (kariéry), což vede jednak k tomu, že se vracejí dříve z mateřské/rodičovské dovolené a jednak k tomu, že jejich pracovní doba je čím dál více flexibilní (časově náročná) a neodpovídá otevíracím hodinám státních zařízení péče o děti. Zároveň jsou na rodiny kladeny větší nároky týkající se mimoškolního vzdělávání (zájmových kroužků), do kterých nemá kdo děti kvůli exponovaným pracovním hodinám vodit.

Druhý a třetí aspekt úzce souvisí se znemožněním spoléhání se na „tradiční“ model, kdy s hlídáním dětí vypomáhali rodiče rodičů (babičky). Za druhé tedy, důležitou roli hraje měnící se demografická struktura městského obyvatelstva, která je daná mobilitou rodin. Podle informátorek čím dál více (mladých) rodin směřuje

do měst kvůli lepšímu pracovnímu uplatnění. Vnitrostátní mobilita pak způsobuje vytržení ze sociálních sítí (příbuzenských či založených na přátelství), na které by mohla být péče delegována. A za třetí, prodloužení ekonomické aktivity a posun odchodu do důchodu do pozdějšího věku vede k tomu, že prarodiče jsou ekonomicky aktivní v době, kdy jejich děti mají potomky.

Za čtvrté, vliv filozofie západních zemí, kde delegace péče na jiné ženy – většinou migrantky – má svou tradici. Majitelky agentur hovoří o tzv. „au-pairismu“, který se postupně dostává do povědomí rodin a placená péče je postupně demytizována. Majitelka agentury Chobotnička uvádí:

„Určitě nás hrozně podobně ovlivnil ten au-pairismus, vůbec taková ta mediální bublina, která byla veskrze pozitivní, která ho tady doprovázela. (...) Ačkoliv jsme tady trošku pozadu, tak reflektujeme nějakým opožděným stylem ten západní vývoj a tam je to prostě běžné, takže si myslím že k nám to jednou dospěje.“

Podobně majitelka agentury Tučnáček zmínila vliv médií, konkrétně amerických filmů o chůvách, jako jeden z kanálů, jehož prostřednictvím se do povědomí dostává model placené péče. Podle majitelek však nedochází k absolutnímu přijetí tohoto vzorce, a to zejména co se týče etnicity chův (viz kapitola 4.1).

Za páté, redukce počtu státem dotovaných zařízení předškolní péče o děti ve věku do tří let, ke které došlo po roce 1989. Ve městě, kde jsem výzkum realizovala, fungují pouze dvojce jesle a soukromé školky provozované agenturami jsou teprve na vzestupu. V následujícím textu však ukážu, že spíše než nedostatek těchto zařízení hraje důležitější roli – a je tedy šestým důvodem – prohlubující se nedůvěra v tato zařízení. Dudová a Hašková uvádějí, že již v 90. letech došlo k odmítnutí všeho, „co bylo spojeno se státněsocialistickým režimem“, jesle tak dostaly „nálepku ‚výmyslu komunistů‘“ a došlo k „posílení celodenní péče matky o dítě a k úplnému zániku státní podpory mimorodinné denní péče o děti mladší tří let“ (viz Dudová, Hašková 2010: 40 a 43). Některé agentury¹¹ živí tento diskurz o nevhodnosti jeslí a já se na toto téma zaměřím podrobněji v kapitole 4.1. Diskreditace jeslí nahrává neoliberální rétorice svobodné volby (Dudová, Hašková 2010) a jejím vyjádřením

¹¹ Kolektivní péči neodmítají ty agentury, které samy nabízejí hlídání v dětských koutcích či provozují firemní školky (v mém vzorku tři z devíti).

v jedné z nejčistších podob je přenesení péče na trh a její zabezpečování soukromými firmami. V následujících dvou částech této práce se podrobněji zaměřím na to, jaký typ péče agentury nabízejí, jak samy sebe definují ve vztahu k ostatním alternativám v kontextu výše uvedených proměn.

4. Agentury jako expertní systémy a role důvěry

Hlavní důvod toho, proč roste poptávka po placených službách v domácnosti, byl od 70. let spojován s výdobytky feministického hnutí: ženy vstupují na trh práce, a vyvstává nutnost najít jinou osobu, která bude vykonávat jejich práci v domácnosti. V současné době pak zvyšující se poptávka po této službě bývá spojována s úpadkem role sociálních států a proměnou „welfare“ na „workfare“. Zaznívají tak hlasy upozorňující na fakt, že placení cizí osoby za práci v domácnosti je „soukromým řešením veřejných problémů“ (Wrigley 1999). V této souvislosti můžeme sledovat (nejen v českém kontextu) podle mého názoru dvě odlišné až protichůdné tendence – zneviditelnění této služby na jedné straně a její „zexpertnění“ na straně druhé.

Podle Ehrenreich a Hochschild (2003) se model vznikající od 70. let liší od toho předchozího v ostentativnosti – zatímco dříve byly služebné v bílých čepcích vystavovány na odiv, v dnešní individualistické době zůstávají v ústraní. Toto „ústraní“ ve většině případů, kdy je práce vykonávána imigrantkami, znamená „(z)neviditelně(ně)“ a „nelegálně“ (Lutz 2007, Momsen 1999, Anderson 2000). Právě nelegalita statusu (pracovního a/nebo také migračního) z pomocnic v domácnosti činí zranitelné osoby s minimálními právy a ochranou před vykořisťováním. Vedle tohoto trendu však můžeme pozorovat trend opačný, který směřuje ke zviditelnění placené péče či pomoci v domácnosti a k její legalizaci na neoliberalním trhu práce. V tomto kontextu tak vznikají specializované agentury (na hlídání dětí, na pomoc v domácnosti, na menší řemeslné práce), které vytvářejí nejen specifickou nabídku těchto služeb a tím i poptávku po ní, ale především generují expertní (na zkušenostech a vědomostech založené) vědění o činnostech v domácnosti.

Agentury tedy zároveň vytvářejí specifickou *nabídku péče*. Zatímco výše uvedené faktory (kapitola 3.2) vysvětlují, proč rodiče vyhledávají placenou péči o děti, neříkají nám nic o motivech, proč si vybírají právě agentury. Hlavním důvodem, na kterém se majitelky agentur shodly, je jistota, kterou agentura poskytuje svým klientkám a klientům. Majitelka agentury Slůně shrnula tuto výhodu následovně:

„Ta agentura za vás udělá to, co vy nezvládnete. Tu chůvu prověří, proškolí, je s ní neustále v kontaktu, zajistí vám náhrady, když chůva onemocní apod.“

Výpověď majitelky agentury Slůně nás tak přivádí k otázce, jak se přístup agentur liší od přístupu jiných aktérů na poli péče o děti a co z agentury dělá jeden z expertních systémů. Jinými slovy s odkazem na úryvek výše, co *agentury zvládají*, a tedy co *vy nezvládnete*.

4.1 Definování expertizy: čím agentury jako expertní systémy nejsou

Agentury tedy chápu jako expertní systémy. Těmi jsou podle Giddense „technické systémy nebo odborné expertizy, jež organizují velké oblasti fyzického a sociálního prostředí, ve kterém dnes žijeme“ (2003: 32). Do expertních systémů jsme podle britského sociologa zahrnutí v podstatě nepřetržitě – už tím, že sedíme v domě vytvořeném architekty a staviteli, nastupujeme do aut a jedeme po dálnici atd. Expertní systémy se však netýkají pouze technických aspektů, ale také sociálních vztahů. Prostupují tak do intimity jedince – např. v podobě doktorů, poradců a terapeutů (Giddens 1991). Nebo právě v podobě představitelk agentur či jejich zaměstnankyň (chův). Expertiza, se kterou agentury vstupují na trh s péčí o děti, vyniká zejména v tom, jak agentury samy sebe definují v opozici k jiným existujícím alternativám. Agentury na hlídání dětí nejsou výhradním aktérem na poli delegované péče o děti a existují paralelně vedle státních zařízení, nelegálních forem najímání chův či příbuzenské výpomoci. Na tomto místě se tedy zaměřím na to, jak agentury (jejich majitelky) definují samy sebe a svou pozici na tomto poli ve vztahu (rozuměj v opozici) k dalším formám péče a jak skrze toto vymezování se produkují expertní vědění o péče o děti a redefinují pojetí péče jako takové.

Za prvé, agentury nejsou jesle a poskytují *individuální přístup*. Téměř všechny agentury (vyjma jedné, které zároveň provozuje miniškolku) se kriticky vymezily vůči kolektivní institucionální péči o děti mladší tří let. Radka Dudová a Hana Hašková (2010: 36) ve své analýze odborného diskurzu týkajícího se „míry vhodnosti různých typů péče o malé děti“ sledují, jak se historicky vyvíjelo přemýšlení o kolektivní péči dětí do tří let. Autorky mimo jiné přicházejí s tímto závěrem, který je stěžejní pro tuto stať, a sice že „jesle byly politicky odmítnuty jako nezdravý kolektivistický projekt. V souladu s neoliberalní rétorikou svobodné volby

byly odmítnuty investice do zařízení péče o děti mladší tří let, kterých by využily jen některé rodiny, ve prospěch transformovaného rodičovského příspěvku, který mohou ve smyslu příspěvku na péči využít všechny rodiny podle vlastního uvážení“ (*ibid*: 40). Právě tato neoliberální rétorika svobodné volby otevřela v 90. letech prostor pro nového aktéra na poli péče o děti. Jinými slovy, agentury si své místo na neoliberálním trhu vydobývají díky poklesu podpory/počtu jeslí a díky jejich diskreditaci, kterou pak zpětně živí ve své praxi tím, že zdůrazňují vhodnost individuální péče a nevhodnost té kolektivní obecně či kolektivní v jeslích.

Podobný trend sledují také Bakan a Stasiulis (1995) ve svém výzkumu agentur v Kanadě. Za zmínku však stojí, že k této diskreditaci podle nich dochází z naprosto jiného důvodu (ideologická reakce na feminismus a ženská práva), než je tomu v ČR (diskreditace jeslí jako komunistického výmyslu [Dudová, Hašková 2010]), nicméně oba typy argumentace sdílejí to, že odkazují na hrozbu těchto zařízení pro emoční a fyzický vývoj dětí. Při kontrastování vlastního individuálního přístupu a kolektivní péče jeslí pak majitelky agentur používají dva argumenty – argument o nevhodnosti a argument o nepotřebnosti kolektivní péče – které se vzájemně doplňují, nicméně každý z nich vychází z jiného základu. Argument o nevhodnosti kolektivní péče je odvozen od normativní definice péče o děti v kontextu buržoazní nukleární rodiny. Například Helma Lutz (2011) popisuje, jak je dominantní koncept rodiny buržoazní v tom smyslu, že předpokládá výhradní péči o dítě ze strany biologické matky. Autorka cituje antropologické výzkumy o výchově dětí, aby ukázala, do jaké míry je tento model vázán na (vyšší) střední třídy a stigmatizuje ty rodiny, které si jej – zjednodušeně řečeno – „nemohou dovolit“. Agentury do určité míry přejímají tento model, když zdůrazňují nevhodnost kolektivní péče v cizím prostředí, kde několik osob pečuje o mnoho dětí, a nutnost individuální („jeden na jednoho“) péče ve familiérním prostředí. Taková představa je patrná např. u agentury Slůně, jejíž majitelka popsala stanovisko agentury a zkušenosti z praxe následovně:

„Spousta rodičů nechce dávat děti do jeslí, protože ta kolektivní péče do tří let není pro děti vhodná. Ty děti do tří let věku pořád preferují tu individuální péči, kdy se jim ta chuť věnuje od rána do večera doma ve svém vlastním prostředí.“

Agentury tak paradoxně vycházejí ze stejné rétoriky – „oddanost jedné osoby jednomu dítěti“ – která *odmítá* delegovanou péči o děti („oddanost matky svému dítěti“). Množství autorek poukázalo na to, jak dominantní definice mateřství jakožto naprostého podřízení se zájmům dítěte (Hays 1996, Lutz 2011) činí z placené péče „nutné zlo“ (Macdonald 1998). Tento předpoklad je v kontextu agentur transformován do vlastní dividendy – hlídání dětí v jejich vlastním prostředí se tak stává simulací tradičního nukleárního uspořádání, a to co do místa (domov dítěte) a formy péče (výhradní a intenzivní oddanost jedné osoby jednomu dítěti/jedněm sourozencům).

Naproti tomu argument o nepotřebnosti kolektivní péče vychází z pediatrického diskurzu o předškolní péči a odkazuje k absenci pedagogického rámování přemýšlení o péči o malé děti – vzdělávací perspektiva v něm totiž naprosto absentuje, jak upozorňují Dudová a Hašková (2010). Ty zdůrazňují, že argument, že dítě nepotřebuje do tří let kolektiv a že každodenní přítomnost v kolektivu dětí způsobuje větší nemocnost dítěte je výsledkem právě této absence a faktu, že v českém kontextu je odkazováno na publikace ze 60. let a reference na novější zahraniční výzkumy (které by naopak poukázaly na potřebu kolektivu i v tak nízkém věku) v ČR chybí. Majitelka agentury Medvídek shrnuje svůj (nejen osobní, ale také expertní) pohled na kolektivní péči následovně:

„Dítě v tak malém věku vůbec žádný kolektiv nepotřebuje. Potřebuje vědět, že v určitou dobu bude snídat, určitou dobu bude svačit, určitou dobu bude spát a takhle to bude dělat. To je prostě podle mého a podle toho, co jsem si i sama nastudovala i z vlastních zkušeností, nejlepší pro to dítě je, když přesně v určitou dobu dělá stále to samé, na stejném místě a pokud se mu vymění jednou nebo dvakrát v týdnu ta osoba a všechno ostatní zůstává, tak to není pro něho tak stresující, jako když ho převážíte do nového prostředí, je tam hodně dětí, ne každý to snáší dobře, takže ty děti tam pláčou, takže ten stres se vlastně stupňuje.“

Péče o dítě je majitelkou této agentury interpretovaná jako rutinní sled určitých činností, které mohou provádět různé osoby, nicméně je důležité, aby je vykonávaly ve stejnou dobu každý den – kolektiv je nežádoucí, žádoucí je eliminace stresu, jíž je dosaženo eliminací změn prostředí a dodržování řádu, na který je dítě zvyklé. V kontextu výše uvedeného je tedy možné shrnout, že agentury odkazují na dominantní odborné vědění o zařízeních kolektivní péče (některé mají na webových

stránkách rozhovory s psychology, kteří odmítají kolektivní péči) a transformují je ve své (expertní) vědě o výlučné vhodnosti individuálního přístupu, který zaručuje oddanost dítěti, nenarušení řádu dne a menší nemocnost.

Za druhé, agentury nefungují jako (nelegální) pomocnice v domácnosti nebo au pair v zahraničí a poskytují *kvalifikovaný* přístup (viz kapitola 5.2). V důsledku požadavku po kvalifikované péči se agentury vymezují vůči modelu, který funguje v zahraničí, kde – jak jsem uvedla výše – je péče delegována na nekvalifikované migrantky. Majitelka agentury Slůně shrnula rozdíl mezi au pair/chůvami-imigrantkami v zahraničí a českými chůvami následovně:

„Základní rozdíl je určitě v tom, že české rodiny jsou hodně náročné, neslevují ze svých nároků, když si chtějí nechat pohlídat dítě, tak opravdu chtějí, aby se s tím dítětem pracovalo a aby se tam něco dělo, aby to dítě jenom neodložili, aby se to dítě rozvíjelo. (...) jsou nároky na její vzdělání, velmi často to dělají vysokoškolačky anebo opravdu chůvy se vzděláním. Jsou vlastně školené ty pečovatelky, jsou tam nároky na řídičský průkaz, na cizí jazyk, jsou to až nároky jak nějakou manažerskou pozici. Co se týče zahraničí, jestliže přijedete do Anglie, do Ameriky někam do rodiny, tak nemusíte mít vůbec žádné zkušenosti s péčí o dítě, stačí nějaké písemné reference, kterou pořádně ani pomalu nikdo neprověřuje a vlastně ty chůvy tam přijíždí, aby se naučily jazyk a ne aby s láskou pečovaly o děti a tak i vypadá.“

Kvalifikovaný přístup k dětem se stává jedním z hlavních hesel, kolem kterého si agentury budují svou image a obecně pozici na trhu. I když řada analýz poukazuje na nesnáze při definování kompetencí nutných pro vykonávání této práce – hlavně proto, že je péče je považována za pouhé rozšíření toho, co ženy ze své přirozenosti dělají (Murray 1998) a jedná se tedy o kompetence každodennosti (Lutz 2011) – agentury vytvářejí seznam kompetencí, kterých musí jejich chůva dosáhnout (od vzdělání přes koníčky až po praxi).

Potřeba kvalifikované péče vychází podle majitelek agentur z proměn matkování, ke kterým dochází v posledních letech. Již z výše uvedené výpovědi majitelky agentury Slůně je patrný důraz na aktivně trávený čas s dítětem. Na ženy jsou kladeny větší nároky, co se týče zaměstnání a kariéry a zároveň na rodiče jsou kladeny čím dál větší nároky ve výchově dětí – děti (s rodiči) již od útlého věku navštěvují zájmové kroužky, je kladen důraz na jejich aktivní rozvoj. Ten popisuje např. majitelka agentury Slůně:

„Ty dnešní maminky na rodičovské už nejsou takové, že to dítě zavřou do pokojíku a hrej si, ty maminky dneska jsou velmi aktivní, oni s nimi chodí do mateřských center, na plavání, na cvičení, na výtvarné kroužky, s těmi dětmi pořád něco vyrábí, tvoří, aspoň my máme takovou zkušenost, že ty ženy takové jsou a prostě ta chůva by to měla dodržet. To by nemělo být opravdu odložení dítěte, než se já vrátím z práce a měl by to být aktivní rozvoj. A ty chůvy musí něco umět, aby to mohly naplnit, ony tam prostě jdou do té rodiny pracovat, tzn., že tam jsou s nějakou náplní, s nějakým cílem, programem a by to dítě někam posouvaly dál.“

Tento dvojitý tlak na ženy jako zaměstnankyně a jako matky – vyšší nároky na kariéru a vyšší nároky na výchovu dětí, které jsou časově neskloubitelné – otevírá prostor agenturám zaručujícím jednak hlídání v době nepřítomnosti rodičů a jednak kvalifikovaný přístup k dětem a posun v jejich vývoji.

S kvalifikovaným přístupem úzce souvisí také třetí bod, a sice že agentury nejsou příbuzní a poskytují *profesionální* přístup. Tradičním aktérem na poli výpomoci rodičům s hlídáním dětí jsou prarodiče. Podle majitelek agentur však v současné době dochází ke třem proměnám, které upozadují prarodiče a vyústují ve zvyšující se poptávku po jejich službách. Jsou jimi: zvyšující se věk pro odchod do důchodu (prarodiče jsou aktivní na trhu práce, když jejich děti mají malé děti), vnitřní mobilita (prarodiče nebydlí v blízkosti svých dětí), neochota prarodičů hlídat děti (chtějí vést aktivní život i ve stáří) a preference agentur před babičkami. Právě poslední zmiňovaný aspekt je podle majitelek čím dál častější – rodiče chtějí vlastní autonomii a v kontextu výše uvedeného požadavku kvalifikovaného přístupu v některých případech volí agenturu, i když jsou prarodiče k dispozici. Majitelka agentury Sluně shrnula důvody těchto preferencí následovně:

„Tak určitě je to o tom, že jestliže máte babičku, tetičku, tak ji musíte pořád všechno vysvětlovat, polovinu věcí jí neřeknete, že dělá špatně z toho důvodu, že potřebujete, aby vám tu službu zajistila, a je to někdo z rodiny. Zkrátka je to také o tom profesionálním vztahu mezi tím rodičem a tou chůvou, takže té chůvě, když se vám něco nelíbí, tak jí to asi vytknete. Celý ten čas kdy chůva tráví s dítětem tak tráví ho aktivně, vymýšlí program, plánuje si ho, ona se s dítětem nedívá hodinu na televizi, což byste babičce určitě odpustila, protože nemůžete po ní chtít, aby pořád lezla po kolenách za dítětem, ale prostě když si položí dítě na hodinu dvě k televizi, tak nad tím mávnete rukou, protože vám nic jiného nezbyvá. Tím nemyslím, že péče babiček je špatná, ale je to prostě jiná péče, nedá se to porovnávat, je to prostě babička a tohle je

chůva. Další věc určitě je v tom, že ty chůvy tam neřeší své vlastní problémy, ony prostě chodí do práce, tam neuslyšíte problémy o jejich zdraví, prostě nemůžu přijít, protože tehdy se zpozdím apod., vlastně veškerá ta péče by měla být opravdu profesionální tzn., ta chůva může té mamince poradit, ale radí jí taktně, nezasahuje ji do domácnosti, musí to být přizpůsobivý typ, když máte babičku, tak si nevyberete jestli vám do domácnosti kecá nebo nekecá, ale prostě u té chůvy je jednoznačné, že bude vybíraná tak, aby jednoznačně do té domácnosti zapadla.“

Důraz kladený na profesionální přístup je klíčový pro samotné pojetí péče o děti, kdy profesionální rovná se expertní rovná se „kvalitnější“. Profesionální chůva vstupuje do domácnosti jako na své pracoviště a rodiče (většinou matka) jí nemusí nic vysvětlovat, ba naopak, mohou se od chůvy něco přiučit. Chůva je nositelkou expertního vědění o péči o děti, které nabývá jednak kvalifikací a jednak praxí. Právě zexpertnění péče o děti v prostředí agentur – tedy deintuizace a diverzifikace péče o děti, kdy kvalitativně *jinou* péči poskytují babičky a jinou agentury, vede k narušení normativní představy, že všechny ženy jsou dobré pečovatelky. Helma Lutz (2011: 187) popisuje příklad Německa, kde zatím nedošlo k vytvoření podobných agentur ze tří hlavních důvodů. Za prvé je to nepřipravenost klientů a klientek platit vyšší částky za služby (neregulérní trh je levnější). Druhou bariérou je teoretická potřeba jasně definovat hodnotu práce (např. rozdíl v ceně za hlídání zdravého versus nemocného dítěte apod.), kdy flexibilita neregulérního trhu umožňuje požadovat více služeb za méně peněz. A za třetí je to výzva tradiční definici péče (nejen o děti) jakožto ženské práce. Zde si Lutz klade podobné otázky jako Bridget Anderson (2000) a dochází k podobnému závěru: „profesionalizace této práce, pokud by vůbec byla možná, by měla hluboce nestabilizující dopad na klíčovou doménu femininní identitní práce“ (Lutz 2011: 187).

Z výše uvedeného vyplývá, že agentury vytvářejí určitý typ expertního vědění o tom, jaký přístup k péči je ten vhodný a „dobrý“ pro legální trh s péčí o děti. Svou praxí agentury vytvářejí nový segment v péči o děti, jemuž autoritu dodává mimo jiné posvěcení skrze živnostenské oprávnění a fakt, že se jedná o jediné legalizované subjekty, které poskytují individuální péči. Pokud vycházíme z předpokladu, že jednotlivé charakteristiky péče o děti lze řadit do dichotomií, z nichž jedna vždy stojí hierarchicky výše – legální je lepší než černý trh,

individuální je vhodnější než kolektivní, kvalifikovaná prospěšnější než nekvalifikovaná a profesionální kvalitnější než nahodilá – pak agentury stojí na pomyslném vrcholu hierarchického žebříčku alternativ v delegované péči o děti. Předpokládanou výlučnost a výjimečnost svého postavení reprodukuje i samy majitelky agentury, které přiznávají, že černý trh s péčí o děti bude fungovat stále, protože *některé rodiny* finančně nedosáhnou na služby agentur. Majitelky tak pracují s předpokladem, že „každý by jejich službu chtěl, ale ne každý si ji může dovolit“.

4.2 Transformace důvěry: čemu rodiny důvěřují a proč

Otázka důvěry ve vztahu mezi rodinou a pomocnicí v domácnosti/chůvou zůstávala podle některých autorů a autorek (srov. Ruijter, van der Lippe, Raub 2003) stranou výzkumného zájmu, a to i přesto, že právě důvěra sehrává klíčovou roli v rozhodnutí najmout či nenajmout placenou pomoc. Cheever (2002: 32) popisuje dilemata ve vztahu mezi chůvou a rodinou a zmiňuje, že pro pracující matky je hledání chůvy katastrofou, neboť najít „spolehlivou chůvu na nespolehlivém trhu“ je téměř nadlidský úkon. Helma Lutz (2011) pak ve své monografii věnované pomocnicím v domácnosti a chůvám v Německu dává vztah důvěry do kontrastu s vykořisťováním a definuje důvěru jako „vzájemné očekávání, že žádná strana ve vzájemném vztahu nebude zneužívat zranitelnost té druhé“ (Lutz 2011: 81). Autorka také dodává, že nezbytnou součástí důvěry je očekávání reciprocity – jakékoli riziko či obavy musí být nahrazeny důvěrou.

Podobně jak se proměňuje pojetí placené pomoci v domácnosti (viz výše), mění se také pojetí důvěry ve vztahu mezi zaměstnávající rodinou a zaměstnanou ženou. Zatímco dříve pomocnice přímo bydlely v domácnosti a byly tak pod neustálou kontrolou panstva (a nemohlo tak docházet ke krádežím či špatnému zacházení s dětmi), moderní model, kdy pomocnice pracují na částečný úvazek a navíc v době nepřítomnosti zaměstnavatelů, vede ke zvýšení potřeby po vytvoření důvěry na obou stranách (Ruijter, van der Lippe, Raub 2003). Ruijter a van der Lippe (2009: 4) zdůrazňují, že přesunutí klasických aktivit vykonávaných v domácnosti na placenou osobu ohrožuje privátnost soukromého prostoru dvěma hlavními způsoby: za prvé, placená osoba vstupuje do soukromí domova a pracuje zde

nejčastěji v době, kdy tam není někdo jiný. A za druhé, vykonává činnosti, které mají speciální hodnotu pro členy domácnosti a vyžadují velkou míru důvěry. Z toho vyplývá, že rodiny podle autorek čelí strachu týkajícího se nejen domácnosti jako takové (krádeže, poškození majetku), ale především bezpečnosti dítěte. Pierette Hondagneu-Sotelo (2001: 146 – 147) např. popisuje, jak rodiče kontrolují své pomocnice pomocí videokamer/audio nahrávacích zařízení v plyšových medvídčích nebo nečekanými návštěvami uprostřed dne. Podobně Cameron Lynne Macdonald (2010) k výše uvedeným strategiím přidává také tělesnou kontrolu (jak je dítě oblečeno, stravováno, zda nemá zranění) či zprávy podávané sousedy o tom, co se v domě děje. I když pro chůvy byly tyto techniky – o kterých věděly – příliš vtíravé, většina z nich rozuměla, že péče o děti je natolik zodpovědnou činností, že musí být monitorována (Hondagneu-Sotelo 2001).

Důvěra mezi platící a placenou osobou je v tomto pojetí chápána jako vzájemný vztah mezi dvěma stranami – rodiči a chůvou. Jak se však proměňuje tato důvěra, vstupuje-li mezi tyto dvě aktérky třetí v podobě agentury? Mým hlavním argumentem zde je, že rodiče volí agentury proto, že ty deklarují/poskytují zajištění určitého zázemí, díky kterému je minimalizováno riziko a maximalizována jistota pro rodiče. Jinými slovy, rodiny volí agentury právě proto, že důvěřují jejich expertíze a chtějí se vyhnout možným problémům, které v případě, že se obrátí na agenturu, nebudou muset řešit samy, protože je za ně vyřeší agentura. Zodpovědnost je přesunuta z jednotlivých aktérů na organizace Agentury tak vytvářejí poptávku po důvěryhodné službě mimo jiné podobnými deklaracemi, jako v rozhovoru uvedla majitelka agentury Želvička.

„AS: Proč podle vás rodiny volí agentury? Želvička: Jistota. AS: Jistota čeho? Želvička: Jistota toho, že kdyby se cokoliv stalo tak jako předpokládám, že jsou agentury prostě pojištěné. Že je tam jako kdyby jistota, že tam nehlídá holka z ulice a že jsou opravdu pojištěny, že když si mé dítě rozbije hlavu, že to tady nepůjde v niveč „no tak vaše dítě si rozbilo hlavu“, ale bude se to někde nějak řešit. Podle mě ta jistota toho, že někdo vytvořil nějaký tým, že ty slečny nebo ty paní jsou nějak vedené, že se o to někdo stará, že ty chůvy vzdělávám a někde je dál posouvá, že to opravdu nejsou tady někde posbírané slečny.“

Z této výpovědi je patrný zásadní posun v pojetí důvěry v chůvu, resp. důvěry v *instituci* chůvy. „Agentury jsou pojištěné“, „nehlídá holka z ulice“, „tým, který

chůvy vede a vzdělává“, „nejsou posbírané slečny“ – z těchto spojení, které v určité míře (a jinými slovy) vyjádřily všechny majitelky mnou oslovených agentur, je zjevné, že to není chůva, komu je důvěřováno. Chůva je bezejmenná – stává se jen typem osobnosti pracujícím pro agenturu. Důvěra v ni je navazovaná skrze důvěru v agenturu, která na pozici chůvy vybere, prověří a následně do rodiny dosadí tu *správnou* ženu. Na následujících řádcích ukážu, jakou podobu má tato důvěra, a tedy čemu konkrétně má být důvěřováno. Postupně se zaměřím na čtyři základní body: na expertní určení toho, kdo může být chůva; na prověření chůvy; na vhodné spárování chůvy a rodiny; a na logistickém chodu hlídání (pojištění a náhrady).

4.2.1 Gender, věk a etnicita jako klíčové charakteristiky správné chůvy

V prostředí agentur (konkrétně ze strany jejich majitelek) dochází k určitému předporozumění a sebenaplňující se definici „správné chůvy“: agentury vybírají takové chůvy, o kterých předpokládají, že jim rodiny budou důvěřovat, a rodiny důvěřují těm chůvám, které jsou vybrané agenturami. Dochází nejen k hegemonní definici chůvy v kontextu neoliberalního trhu práce, ale také k jejímu zpětnému potvrzení. Každá z agentur má specifické požadavky na potenciální chůvu, které nabývají různých podob od kvalifikace či dovednosti, přes praxi, osobnostní rysy až po vzhled. Požadavky na kvalifikaci se odvíjejí od deklarovaného kvalifikovaného přístupu, který jsem zmínila již výše a na který se zaměřím také v kapitole 5.2. Každá žena, pokud se chce stát chůvou, musí agentuře předložit výpis z trestního rejstříku, musí absolvovat kurz první pomoci, musí mít bohaté zkušenosti s hlídáním a případně studovat/mít vystudován agenturou preferovaný obor (pedagogický nebo zdravotnický směr). Dovednosti a schopnosti chůvy jsou pak prověřovány (viz níže) a dále kultivovány (viz Suralová 2012). Součástí definice chůvy, kterou agentury (re)produkují, jsou vedle dovedností také tři základní sociodemografické charakteristiky – gender, etnicita a věk. Majitelky agentur tedy pracují s určitou představou toho, co by rodičům vadilo, co by je odradilo nebo naopak co by ocenili, a pracují přitom s relativně normativní představou toho, kdo

je vhodný pro péči o dítě – prototypem chůvy prostředí agentur se následně stává spořádaná mladá česká žena.¹²

Ztotožnění ženství a pečovatelství byl popsán již v mnoha výzkumech (srov. Murray 1998), takže i agentury zaměstnávají téměř výhradně ženy (o problematizaci spojení ženství a pečovatelství viz kapitola 5). Nicméně některé z nich přiznávají, že „samozřejmě“ potřeba ženy-chůvy vyplývá z věku dítěte, totiž že pro děti do tří let jsou ženy vhodnější. Podobně jako Búriková a Miller (2010), kteří popisují poptávku po mužích au pair, také agentury přiznávají, že v určitých kontextech může být muž vhodnějším pečovatelem. Jak uvádí majitelka agentury Slůně v odpovědi na otázku, jestli mají také muže-pečovatele:

„My jsme měli, ale ono to není moc velký zájem. To není z toho důvodu, že my bychom to nějak diskriminovali, ale ono přece jenom vzhledem k tomu, že hlídají děti do 3 let věku, tak většinou je ta důvěra spíše v ty ženy. Tam pořád ještě je taková ta větší důvěra v to ženské pochopení pro těch 3 let věku, to je v pořádku, to by to tak asi mělo být. Ti chlapi jsou lepší na ty předškoláky nebo školáky. Ale obecně vzhledem k tomu, že to je služba v domácnosti, tak ta maminka, když přijde ráno otevřít v županu, v natáčkách, tak je jí třeba nepříjemné pouštět si do domu cizího muže, protože pořád je to muž, tak si radši tam pustí nějakou ženu, před kterou se nestydí, není jí to blbé, že se musí načesat, namalovat, než půjde chůvě nebo nějakému pánu otevřít.“

Apel na důvěru žen v ženy, který se opakuje ve výpovědi několikrát, souzní se sebenaplňujícím se charakterem definic, který jsem zmínila výše. Majitelky anticipují, co je/bylo by pro ženy nevhodné či nepříjemné, aniž by reflektovaly praxi hlídání. Péče o děti je v agenturách kódována jako ženská práce a esencialistická povaha tohoto axiomu je utvrzena odkazem na důvěru ze strany rodičů.

¹² Vedle těchto sociodemografických faktorů hraje důležitou roli také tzv. „první dojem“ – při setkání s potenciální chůvou je tak např. důležité, jak žena vystupuje, jak působí, zda se usmívá, ale také to, jak vypadá. Jak uvádí mimo jiné majitelka agentury Medvídek, které jsem se během rozhovoru zeptala, podle čeho by poznala, zda jsem nebo nejsem vhodnou kandidátkou na pozici chůvy v její agentuře: „*Na první pohled, protože já vím, že kdybyste byla sebelepší k dětem a měla jste tetování nebo piercing nebo jste měla hodně nabarvenou hlavu, tak už to by vás vyřadilo, proto říkám ten vizuální první dojem, to byste prošla, vizuálně byste nebyla odsunuta rovnou. Protože rodiče můžou být sebeuvolněnější, ale pokud jde o ty děti tak mají konzervativní představy a budete opravdu dlouho je přesvědčovat, pokud přijdete a budete potetovaná na krku, tak je nebude moci přesvědčit, že jste fakt úžasná a že jste k dětem.*“

Vedle ženského genderu hraje důležitou roli také věk chůvy. Pro všechny mnou oslovené agentury (kromě jedné) je typická preference mladých žen (studentek), což vyplývá jednak z toho, že tato služba je poptávána na relativně malý úvazek (viz výše) a jednak proto, že agentury považují mladé ženy za vhodnější osoby pro péči o malé děti. Majitelka agentury Slůně shrnula základní argumenty pro mladší ženy následovně:

„Mladší žena je na to lepší, protože třeba je fyzicky zdatnější, což zvláště u těch malých batolat je docela hodně důležité pokud je máte na hodně hodin denně, protože ulítat to ve 30° v létě není žádná sranda ani pro 25letou slečnu, natož pro nějakou sedmdesátiletou pani. Takže v tomto se nám ty mladší ženy osvědčily, ale jako ten požadavek, ten prvotní impulz „chci starší ženu, protože ta má víc zkušeností“ to se tady objevuje velice často. Ale třeba my osobně s tím nemáme až tak dobrou zkušenost.“

Kromě toho, že mladé ženy (spíše než „starší“) jsou vhodnější pro péči o děti, tak zároveň péče o děti je vhodnější pro mladé ženy (a pro „starší“ ženy je tedy vhodná jiná práce). K tomu uvádí opět majitelka stejné agentury:

„Typický příklad třeba 40leté 50leté ženy, které by se tohle mohlo dotknout, jestli si dokáže představit, že přijde do té rodiny, natáhne si tepláky a bude tam celý den ložit s dítětem po kolenou, zatímco maminka se obleče do kostýmku, vezme si s sebou aktovku a odejde do práce, třeba jestli tohle nebude pro ni takový ten problém, že ji bude závidět, nebo že se jí to bude dotýkat. Musí si být vědoma toho, že i v této pozici se bude cítit dobře a že právě tohle nebude brát jako problém, že s tím ženy čtyřiceti padesáti let mívají problém.“

Otázka věku chův je tematizována kolem tří hlavních aspektů. Za prvé je to zdůrazňování kompetencí na úkor zkušeností: agentury zdůrazňují, že osobní zkušenost mateřství a s péčí o vlastní děti nedělá z ženy dobrou chůvu. Logika vzájemného vztahu mezi ženstvím a pečovatelstvím tedy stojí tak, že všechny pečovatelky jsou ženy (viz výše), ale ne všechny ženy jsou automaticky pečovatelky (viz také níže). Postava chůvy je v prostředí agentur definovaná skrze znalosti a dovednosti – a ty jsou více kumulovány u mladých žen-studentek. Za druhé, preference mladších žen z důvodu jejich fyzické zdatnosti, přizpůsobivosti a flexibility, tedy vlastností ztotožněných s mládím. Tím nejenže kopírují hesla pracovního trhu, ale poukazují na (fyzickou) náročnost péče o děti a implicitně tak

zpochybňují spojení mateřská/rodičovská *dovolená*. A za třetí, předvídané tenze a hierarchické (třídní) vztahy mezi ženami. Placená pomoc v domácnosti je typicky interpretována v kontextu (globálních) ekonomických vztahů zakládajících třídní nerovnosti mezi placenými (nižší třída) a platícími (vyšší střední třída). I když se podobná rovnice o třídních nerovnostech v agenturách nevyskytuje (hlídání potřebují také rodiny s menším příjmem a jako chůvy pracují také ženy z vyšších tříd), možné statusové hierarchie (automaticky spjaté se vztahem „placená-platící“) vyvstávají ve výpovědi majitelky agentury Sluně v metaforické podobě tepláků a kostýmku. Velice zjednodušeně řečeno tak v agenturách platí logika, že případné statusové nerovnosti mohou být eliminovány věkovým rozpětím mezi ženami.

Z hlediska zahraničního srovnání je klíčová role etnicity v prostředí agentur. Zahraniční výzkumy popisují, jak se vytváří poptávka po chůvách určité etnicity. England, Stiell (1997) popisují poptávku po „vzdělaných evropských chůvách“ na jedné straně a „pomocnicích v domácnosti ze zemí třetího světa“ na straně druhé. Když zmíněné autorské duo (England, Stiell 1997: 204) zkoumá způsoby tematizace a konstrukce etnických/národních identit, ukazuje, jak jsou tyto „reprezentovány v termínech jejich vhodnosti pro určitý typ domácích prací a v termínech schopnosti poskytnout kvalitní péči.“ Etnicita se v tomto kontextu stává *kapitálem*, což analogicky k výše uvedenému platí také v případě českých agentur, avšak má to opačné důsledky než v případě těch zahraničních. Pokud jsou totiž ženy ze střední Evropy stereotypně považovány za nejlepší pečovatelky v zahraničí, funguje tento předpoklad také v českém kontextu a vede k bytostní domněnce, že „nad Češky jako pečovatelky není“ (podobný obraz o Polkách v Norsku viz Isaksen 2010b). Majitelka agentury Želvička obojí shrnuje následujícími slovy:

„Češi nemají důvěru v cizince, myslím si, že vůbec. Já osobně třeba bych asi Mongolce dítě nesvěřila. Je to o tom, že je to jiná rasa, jiná výchova, na tom Západě se ničeho nebojí, tam naopak jako kdyby s Evropankama, s Češkama, se Slovenkama a s Polkama byli strašně spokojeni. Protože tady ta oblast nebo střední Evropa, my pro ně jsme opravdu ti, co makáme, kdežto ty Mexičanky to berou sice jako práci, ale neodvádí ji tak kvalitně tak jako když tam jedeme my. (...) Ne, Češi nedůvěřují cizincům, báli by se, jednak je to i o víře, o výchově o všem prostě, protože ti cizinci jsou většinou vychovávaní jinak.“

Majitelky agentur ve své praxi pracují s předpokladem (rasové) odlišnosti v kultuře, a tedy i výchově. V tomto kontextu je třeba rozlišit dvě rétorické strategie, kterými majitelky tematizují etnickou/národností/rasovou odlišnost. První z nich je předpokládaná obecná xenofobie ve společnosti – podle nich by rodiny určitým cizinkám dítě „prostě“ nesvěřily. Druhou z nich je pak odkaz na jazykové kompetence, kdy agentury reflektují etnicitu/národnost ve své praxi – buď jako v případě agentury Slůně při komunikaci s klienty nebo jako v případě agentury Sovička při výběru chůvy – nikoli jako etnicitu *per se*, ale zahrnují ji do hávu jazykových dovedností. Majitelka agentury Slůně k tomuto tématu uvádí:

„Rodiny chtějí, aby chůvy mluvily česky. Ta čeština je důležitá. My máme v dotazníku, zda jim (klientům) nevadí jiná národnost, ale opravdu ten důvod proč zaškrtnou tu Češku, tak je z důvodu jazyka, tak mi to vysvětlují, protože nechtějí, aby se tam motaly další nějaké další cizí jazyky.“

Zdůvodnění toho, proč je etnicita/čeština důležitá při samotném výběru chůvy pak podobně předkládá majitelka agentury Sovička:

„Jedna z našich podmínek je, že ty pečovatelky musí naprosto výborně mluvit česky, takže i bohužel jsme nepřijaly jednu velice šikovnou slečnu ze Slovenska, která ale sama přiznala, že tu češtinu se zatím pořádně učí, protože to je taky hodně požadavek ze strany klientů, nebo nesetkalo se to s úspěchem, když jsme měly dvě Slovenky, že chtěou prostě aby se na to dítě mluvilo od malička česky.“

Podobné rysy lze najít také u Cox a Watta (2002: 42), které popisují britský trh, kde jsou „ženy z Portugalska, Španělska a Filipín jsou často vyhledávány jako hospodyně nebo kuchařky, zatímco chůvy jsou častěji britské, australské nebo novozélandské.“ Ačkoli autorka a autor tuto skutečnost více neanalyzují, můžeme se *domnívat*, že důvody pro tuto etnickou dělbu reproduktivní práce jsou mimo jiné třeba právě jazykové. V případě agentur je však odkaz na jazykové kompetence explicitní – chůvou musí být Češka, přičemž Mongolka by rodinám vadila kvůli kultuře, Slovenka kvůli jazyku.¹³

¹³ Podobný trend popisuje Isaksen (2010), když popisuje, jak ve Skandinávii zaměstnavatelé považují německé au pair za „jedny z nich“, zatímco Polky jsou považovány za „cizinky“.

4.2.2 Profesní prověřování

Za druhé, rodiny věří v expertní profesní prověření, kterým agentury vytvářejí síto, jimž projdou jen ty ženy, které naplňují výše uvedenou definici. Právě prověřování je podle Bakan a Stasiulis (1995: 309) hlavní přidanou hodnotou a specifickou činností agentur a uvádějí, že agentury samy vytvářejí potřebu po prověřování. Tím, že zdůrazňují nutnost profesního prověřování tak agentury nejenže vysílají rodinám signál, že výběr chůvy zvládnou kvalifikovaněji a lépe, ale především že profesní a profesionální prověřování je nutností. Právě výběr chův a jejich prověřování jsou hlavními aktivitami, kolem kterých si jednotlivé agentury tvoří svou image a kterými zdůrazňují svou největší dividendu. Majitelka agentury Vlastovička shrnula tuto výhodu na straně agentur následovně:

„Když si dáte na jobs.cz třeba inzerát na brigádu jakoukoliv, si myslím, tak se vám ozve třeba 100 lidí a teďka vy musíte dělat nějakou selekci. Je to strašně otravný, je to šílený, protože vy samozřejmě vůbec nic nepoznáte z životopisu, vůbec nic nepoznáte z fotografií, musíte de facto udělat si nějaké výběrové řízení, což spousta lidí neumí udělat nebo nechce udělat, nebo si řekne „tak a jdu do toho“ a pak jsou z toho úplně hotoví, protože to taky není žádná legrace ty lidi vybrat. Takže to si myslím, že je jeden důvod, proč se spousta lidí obrátí na mě.“

Majitelky zdůrazňují, že rodiče totiž svěřují „to nejcennější, co mají, své dítě“ a tato osoba nesmí být vybrána nahodile. Agentury mají pro expertní vybrání vhodné chůvy několikastupňové výběrové řízení, během kterého jsou prověřovány jednotlivé kompetence/vlastnosti ženy. Celý proces prověření popsala majitelka agentury Sovička. Z jejího vyprávění vyplývá, že prověřování má několik fází. V první – písemné – agentury zjišťují základní informace o uchazečkách. Ty, z žen, které projdou základními požadavky, pak pokračují k ústnímu pohovoru:

„Ústní pohovor probíhá většinou v angličtině, protože potřebujeme pečovatelky univerzálně, abysme je mohly obsadit (...) V tom osobním pohovoru vlastně prostudujeme veškeré zkušenosti, děvčata doloží reference z rodin, popřípadě fotografie, pokud někde byly, všechny musí doložit, že byly někde jako au pair nebo někde hlídaly buď pro jinou agentur, dělaly v dětském koutku něco takového, prostě dokazatelná praxe s tou péčí o děti.“

Během ústního pohovoru jsou vybrány ty uchazečky, které následně postupují do dalšího kola, v němž jsou prověřovány osobnostní rysy každé z nich:

„Tam probíhají takové testy odolnosti proti stresům, grafologický rozbor osobnosti a takové věci, je to asi čtyřhodinová záležitost, kdy paní psycholožka je prostě proklepne ze všech stran a z nich nám zase vybere některé. A ty některé my si proškolíme a vyzkoušíme si je praxí, fyzickou praxí s dětmi, kdy jim dáme k dispozici většinou své vlastní děti různého věku a ony nám musí ukázat, jak se o ně postarají. Dělají prostě program, krmí je, přebalují je, prostě všechno, mají je tam dvě hodinky třeba na to a my je pozorujeme a podle toho si pak teprve vybíráme ty, které fyzicky přijmeme a proškolíme, musí nám samozřejmě dodat ten výpis z trestního rejstříku, všechna potvrzení.“

Rodiny důvěřují kompetencím agentur v prověření a selekci chův natolik, že neprověřují jejich prověřování. Jak uvedla majitelka agentury Sovička:

„Málo klientů chce doložit ty reference, prostě věří agentuře, kterou osloví, že vybere opravdu schopnou pečovatelku.“

Podobně Giddens (2003: 32 – 33) popisuje důvěru člověka sedícího ve svém domě ve schopnosti architektů a stavitelů, kteří dům postavili. Píše, že „moje ‚víra‘ se nevztahuje ani tak na ně, i když musím důvěřovat jejich kompetenci, jako spíše na hodnověrnost expertního vědění, které používají – tedy na něco, co sám obvykle nemohu vyčerpávajícím způsobem kontrolovat. (...) důvěra laika v expertní systémy nezávisí ani tak na plném proniknutí do těchto procesů, ani na schopnostech zvládnutí toho vědění, které tyto systémy plodí. Důvěra je nevyhnutelně součástí ‚víry‘.“ Agentury jsou tak pasovány do role autority, jejíž expertiza není klientkami a klienty zpochybňována.

Profesní prověřování je procesem, jehož prostřednictvím dochází k vytváření dominantního (ve smyslu utvrzeného expertním vědění) obrazu toho, jak má chůva vypadat. Prověřování tak není jen selektivním procesem výběru správných žen pro pracovní pozici chůvy, ale definováním exkluzivistického obrazu chůvy, který odpovídá normativnímu obrazu péče v agenturách jako kvalifikované a profesionální činnosti (viz výše).

4.2.3 Spárování rodiny jako expertní činnost

Za třetí, rodiny důvěřují nejen tomu, že agentury vyberou tu správnou chůvu, ale hlavně že vyberou vhodnou chůvu s ohledem na potřeby konkrétní jedné rodiny. Bakan a Stasiulis (1995: 309) citují ze svých rozhovorů s majitelkami kanadských

agentur taková přirovnání jako „umístit někoho do rodiny je jako svatba“ nebo „chůva musí být jako na míru ušité šaty“ apod. Spárování rodiny a chůvy je tak dalším stěžejním bodem ve vztahu důvěry mezi rodinou a chůvou. Zde – stejně jako v případech předchozích – je role rodiny minimalizována a proces spárování je plně v rukou agentury. Majitelka agentury Medvídek uvádí:

„Ono to funguje tak že někdo se na nás obrátí, řekne „potřebuji chůvu na takový a takový věk dítěte, na takové a takové dny, na takový a takový čas“ a my prostě řekneme „tato slečna k vám bude chodit“. Nedáváme jim možnost nějaké volby, abysme jim předložily tři a vyberte si, to jsou vyloženě výjimky, ale oni to po nás ani nechtějí. Oni prostě spoléhají a opravdově důvěřují nám, že koho tam pošleme tak bude mít tu zkušenost s tím daným věkem.“

Jádrem agentury je tedy osoba (někdy shodná s majitelkou), která shromažďuje požadavky od rodin na jedné straně a informace o potenciálních chůvách na straně druhé, jejichž syntézou vzniká spárovaná rodina a chůva. Tato osoba funguje jako giddensovský „přístupový bod“ – skrze ni promlouvá expertní systém jak k rodinám, tak k chůvám.

Spárování mezi rodinou a chůvou tak probíhá prostřednictvím odosobnění – použijeme-li podobnou metaforu, jako Bakan a Stasiulis (1995) výše, můžeme říct, že vztah mezi chůvou a rodinou není láskou na první pohled, ale domluveným manželstvím. Prostředníkem, skrze kterého je vztah ustaven, je agentura, která díky svému expertnímu vědění dokáže snadno (ve smyslu snadněji a zároveň kvalitněji než rodiny samy) vybrat tu správnou chůvu do té které rodiny. Jak shrnula majitelka agentury Želvička:

„Už přesně vím, co ty rodiny chtějí, tak už se i snažím i vytipovat „tahle chůva by byla dobrá do této rodiny“, když vím podle poptávky co ty rodiče vyžadují, jestli jsou to rodiny s více dětmi, s jedním dítětem, jestli jsou to spíš miminka nebo předškolní děti, takže na základě toho už i já si tipuji, kam by ta chůva byla vhodná.“

4.2.4 Záruky a jistoty v hlídání dětí

A za čtvrté, rodiny vyhledávají agentury z toho důvodu, že jim poskytnou jistotu v průběhu hlídání. Právě na tomto místě začíná zodpovědnost agentury, která odpovídá za hladký a bezpečný průběh hlídání. Agentury tedy zajišťují nepřetržité hlídání – v případě, že chůva onemocní, agentury za ni najde náhradu. I když tedy

rodiny mají typicky jednu chůvu, s níž navazují děti i rodiče vztah, pokud dojde k situaci, kdy chůva nemůže hlídat, stává se (dočasně) zaměnitelnou. Právě tato zaměnitelnost souzní s profesionálním odstupem, který musí chůva dodržovat – s péčí o děti si totiž rodiny primárně nekupují vztah, ale službu. Zaměnitelnost chůvy znamená, že důvěryhodným partnerem pro rodiny nejsou chůvy samotné, ale agentury, které za jakékoli situace najdou kohokoli *vhodného a důvěryhodného* do rodiny, která poptává hlídání. Jinými slovy, když chůva onemocní, nejdou rodiny za jinou agenturou, ale za jinou chůvou tytéž agentury.

Další klíčovým bodem, který je součástí zázemí agentury, tvoří pojištění. Na rozdíl od nelegálních nebo neformálních pečovatelek totiž agentury platí pojištění, pro případ, „kdyby se nedej bože něco stalo“. Jak uvedla majitelka agentury Želvička:

„Sama jsem se setkala s tím, že ony říkaly, že by mohla hlídat sousedka, ale kdyby se něco stalo tak co. My jako agentura jsme pojištěni proti úrazu dítěte nebo kdyby se cokoliv stalo v domácnosti a pokud by hlídala nějaká sousedka tak je to samozřejmě načerno, takže tam kdyby nastaly jakékoliv komplikace, ty maminky si myslím, že v dnešní době volí agenturu, kde si samozřejmě připlatí.“

Agentury tak mají pojištění nejen proti úrazu dítěte, ale i domácnosti a rodičům tak vzkazují, že pokud se něco stane, převezmou za to zodpovědnost. To z nich činí aktérky důvěryhodnější a spolehlivější než jednotlivé osoby (typicky „paní na hlídání“, které pracují tzv. „načerno“), které možnost takového pojištění nemají.

4.3 Shrnutí: expertiza a důvěryhodnost agentur

Delegovaná placená péče o děti nabývá v současné době různých rozměrů, přičemž můžeme pozorovat její dva póly – na jedné straně je to zneviditelnění (a nelegalita), na straně druhé pak zexpertnění. S odkazem na Giddense (2003: 32) můžeme sledovat, jak agentury fungují jako vyvazující mechanismy, které „vytlačují sociální vztahy z jejich bezprostředního kontextu“ (2003: 32). Činí tak tím, že z výběru chůvy i samotného hlídání dělají expertní záležitost (tolik odlišnou od hlídání babičkami), k jejíž realizaci je zapotřebí tým expertek a expertů působících na neoliberálním trhu. Vztah mezi rodinou a chůvou – tolik intimní protože odehrávající se v privátním prostoru a naplňujícím privátní činnost, jakou je péče o

děti – je zakládán po naplnění formalizovaných kroků – profesní prověřování, důvěra v pojištění a zajištění náhrad.

Giddens (2003: 103) píše, že „abstraktní systémy již po určitou dobu poskytují každodennímu životu značnou míru bezpečí, jehož se v předmoderních společenských řádech nedostávalo. Člověk může nastoupit do letadla v Londýně a dorazit do Los Angeles asi za deset hodin a může si být docela jist nejen tím, že cesta bude bezpečná, ale že letadlo zde přistane celkem na čas.“ Podobně rodiny oslovují agentury, přistupují na jejich strategii hlídání a po dobu, co jsou jejich klienty, mohou si být nejen zcela jisty, že jim agentury seženou vhodnou, prověřenou a proškolenou, chůvu, ale taky že pokud tato chůva onemocní, nahradí ji jiná – stejně kvalifikovaná a prověřená.

Když Giddens (2003) hovoří o rozdílech důvěry v předmoderní a moderní společnosti, píše, že zatímco dříve jedinci důvěřovali konkrétním lidem, v současné (moderní) době člověk musí důvěřovat institucím, abstraktním systémům. Jednou z těchto institucí jsou i agentury; rodiče se neobracejí na konkrétní chůvy, konkrétní osoby, ale na depersonifikované agentury, kterým mohou důvěřovat. Ty jsou zastoupeny tzv. přístupovými body, které představují „uzlové body, ve kterých se může důvěra udržovat nebo prohlubovat“ (*tamtéž*: 82) a v kontextu agentur se jedná o představitelky agentur (většinou samy majitelky), které provádí výběr chůvy, komunikují s klienty a seznamují je s chůvami. Takto nastavený vztah důvěry vede k následující logice: agentury prověřují chůvy, ale rodiče již neprověřují agentury; jak říkají majitelky, rodiče většinou nechtějí vidět podklady, které chůvy dodávají agentuře, ale věří, že tyto podklady existují, protože *vědí* (rozuměj: důvěřují tomu, co o tom říkají zprostředkovatelé služby), jak probíhá výběr chův.

5. Redefinice péče v prostředí agentur

Z minulé kapitoly vyplynulo, že agentury deklarují, že péče o děti, kterou poskytují, je specifická oproti péči poskytované příbuznými nebo cizími ženami na černém trhu, a to nejen co do jejího zajištění, ale vůbec co do povahy péče jako takové. Z mé analýzy rozhovorů vyplynuly tři hlavní charakteristiky péče. Péče v podání těchto agentur zároveň specializovaná, kvalifikovaná a profesionalizovaná. Na tyto tři dimenze se zaměří následující část textu.

5.1 Specializace péče: všichni nemusíme umět všechno

Jednou ze zásadních charakteristik péče poskytované agenturami je její úzká *specializace*. Péče o děti je vyjmuta z rámce „prací v domácnosti“ (domestic work) a stává se výlučnou aktivitou. Zatímco, jak ukazují zahraniční výzkumy (např. ty zaměřené na au pair, viz Búriková, Miller 2010, Hess, Puckhaber 2004 aj.), v západních společnostech je péče o děti považována za součást obecněji definovaných domácích prací (Anderson 2000), tzv. „three Cs jobs“ (tři C povolání) zahrnujících vaření (cooking), uklízení (cleaning) a péči (caring), agentury tyto jednotlivé činnosti striktně oddělují a soustředí veškerou svou pozornost právě na péči o děti. Většina z nich buď úklidové služby nenabízí, případně pokud ano má skupinu zaměstnankyň specializovanou na péči a skupinu zaměřenou na úklid domácnosti. Jak uvádí majitelka agentury Slůně:

„Z našich zkušeností jednoznačně vyplývá, že většina těch rodin má chůvu a pomocníci v domácnosti vyloženě paní na úklid. Je to rozdělené, opět se to odvíjí od té české náтуры. My chceme, aby o ty děti bylo postarané, aby bylo zabezpečeno jejich bezpečí, tzn. že chtějí chůvu, která se bude věnovat tomu jejich dítěti, a pak mají paní, která jim uklidí dům, protože je jim jasné a znají to všechny maminky, že pokud uklidí tak se nemohou věnovat tomu dítěti (...) my [agentura] jsme zastánci toho, že by to mělo být specializované, že všichni nemůžeme děla všechno a už jsme si odzkoušeli, že je obrovský rozdíl vybírat paní na úklid a vybírat paní k dětem.“

Úkony tradičně vykonávané v domácnosti z lásky (Bock, Duden 1977) jsou přesunuty z privátní sféry na veřejný trh práce a jsou diverzifikovány. To, co dříve vykonávala matka a hospodyně v jednom se dá na trhu „zakoupit“ u

specializovaných agentur na hlídání dětí (péče o děti) a u agentur na úklid (péče o domácnost). Na rozdíl od matky (a pomocnic v domácnosti, jak je známe ze zahraničních výzkumů) tedy chůva „pouze“ hlídá dítě a věnuje se výhradně dítěti, nikoli domácnosti.

„Většina dětí je ráda, že tam má konečně někoho kdo je tam jenom pro něj, kdo mu neříká „počkej až udělám něco, počkej“, většinou ty chůvy se starají jenom o děti a já jsem vždycky říkala „nepočítejte s tím, že když prostě tady bude chůva, takže bude vařit, uklízet a dělat všechno to co dělá pro ně matka, ne – buď se bude starat o domácnost, nebo bude kuchařka anebo se bude starat o vaše dítě“. Já nemůžu chtít po svých zaměstnancích, aby dělali to, jak normálně fungují maminky na mateřských dovolených, dělají všechno, tak ta chůva to tak dělat nemůže, protože ona je zodpovědná za to dítě, za to cizí dítě a je to strašně náročný.“

Přenesení pozornosti výhradně na péči (a odsunutí ostatních aktivit v domácnosti mimo centrum zájmu) je signálem, že domácí práce obecně

5.2 Kvalifikace péče: pečovat se musí umět

Zúžení zájmu pouze na péči však vede ke zmnožení významů toho (a zároveň zvýšení nároků na to), co péče znamená a co všechno musí zahrnovat. Dalším stránkou péče je tedy její *kvalifikovanost*, tzn. existence určitých vlastností a dovedností, které z ženy dělají kvalifikovanou chůvu. O kvalifikovaném *přístupu* jsem hovořila již v kapitole 4.1, nicméně na tomto místě se zaměřím na kvalifikovanost *péče jako takové* a představím, jak agentury definují kompetence nutné pro vykonávání role chůvy. Lutz (2011: 8) k tomuto poznamenává, že feministické analýzy ukázaly, jak problematické je tyto kvalifikace specifikovat, protože se jedná o těžko měřitelné, tzv. „každodenní dovednosti“. V prostředí agentur můžeme tyto dovednosti či charakteristiky klasifikovat do několika skupin: některé z nich jsou nezbytné pro přijetí do agentury, některé jsou nabývány až v prostředí agentury. První – vstupní – kvalifikace, nabývá několika podob. Za prvé se jedná o konkrétní a prokazatelné faktory jako studium agenturou preferovaného oboru (zdravotnické nebo pedagogické obory, avšak nejsou nutností), praxe podložená doporučeními, trestní bezúhonnost doložená výpisem z trestního rejstříku, případně lékařské potvrzení.

Za druhé jsou to povahové vlastnosti, jejichž odhalení a hodnocení je více nebo méně subjektivní. K těmto vlastnostem patří flexibilita, přizpůsobivost, empatie apod. Tyto vlastnosti jsou v prostředí agentur ztotožněny s mládím. Již jsem uvedla, že kromě jedné agentury, která explicitně preferuje starší ženy s vlastní zkušeností mateřství (mladší ženy jsou považovány za nedostatečně vyzrálé pro tento typ práce), všechny agentury vybírají jako své chůvy právě studentky, protože ty jsou považovány obecně za flexibilnější. Jak uvedla majitelka agentury Medvídek:

„My jsme zkoušely i pani v důchodovém věku, ono to fakt s tím zvyšování důchodového věku, protože když se potom dostanete do důchodu, tak už máte hodně své stereotypy, jak jste vychovávala vy své děti a ono je to teď jinak a můžete to jako babička samozřejmě všechno znát. Ale nám ty slečny, které studují, vyšly tak jakoby nejlíp, jsou flexibilní a pokud jde o to dojíždění, jim to až tak nevádí, když ji zavolám hodinu předem, že potřebuji opravdu nečekaně, tak jsou víc ochotné třeba vyskočit, i když jsem je vzbudila, a vyrazit.“

A za třetí se jedná o koníčky a dovednosti, které chůva ovládá a kterými může rozvíjet dítě, které hlídá. Péče v pojetí agentur není jen hlídáním dětí, jak ilustrativně uvedla majitelka agentury Slůně:

„Vy si za to platíte, tak nechcete, aby vám tam šel někdo jenom pohlídat, aby se Anička neuhodila do hlavy, nebo aby tady nespadla, nerozběhla se vám přes silnici. To že nedáte to dítě do jeslí, kde bude v kolektivu dalších deseti dětí, na které bude jedna paní, tak vy si zaplatíte to, že tam budete mít tu chůvu doma, která s ním bude individuálně pracovat, bude ho nějak rozvíjet.“

Chůva jde do rodiny jako do práce a musí mít co nabídnout, jak shrnula majitelka agentury Chobotnička. Majitelka agentury Medvídek pak zdůraznila přidanou hodnotu dovedností, kterými chůva disponuje, pro rodinu. Chůva podle ní vnáší nové podněty do rodinného prostředí a její vlastní koníčky jsou zárukou, že se během jejího hlídání dítě něco naučí, posune se ve svém vývoji, jak popisuje např. majitelka agentury Medvídek.

„To vůbec není jakoby tak, že to dítě odložíte k někomu a ono tam bude hrozně trpět (...), Ono to ve skutečnosti to dítě hrozně obohatí, když tam potom přijde někdo, kdo se věnuje jenom jemu (...) navíc třeba umí nádherně kreslit a ta vaše maminka kreslit neumí.“

Z chůvy se tedy stává nejen osoba, která hlídá dítě, ale zprostředkovatelka specifického kulturního kapitálu (Bourdieu 2001), většinou takového, který rodiče sami předat nemohou. Jak shrnuje agentura Mraveneček:

„My po těch pečovatelkách chceme a čím by vlastně mohly být přínosem pro toho rodiče.“

Kvalifikace není pro agentury ukončeným procesem, ale je dosahováno během trvání pracovního procesu – jak uvedla výše majitelka agentury Slůně – prostřednictvím neustálého proškolení. Ty mohou mít několik podob – od školení o první pomoci a přístupu k dítěti přes základy vývojové psychologie k tematickým seminářům nad vytvářením vánočních ozdob z papíru či více nebo méně formálním setkáním, kde si chůvy vyměňují své zkušenosti s hlídáním dětí, přičemž toto sdílení má za cíl chůvy dále posouvat v jejich kompetencích. Tato školení a proškolení vypovídají dvě základní charakteristiky péče, jakou poskytují agentury. Za první, i když je péče stála genderována jako ženská aktivita (Murray 1998), dochází ke zpochybnění zaměnitelnosti ženství a pečovatelsví. Být ženou není dostatečnou kvalifikací a nezaručuje přijetí na pracovní pozici chůva, o čemž svědčí i velké procent žen, které neprojdou sítí agentur (přibližně pět ze sta). Dokonce ani být matkou neznamena automatické přijetí. „*To, že jste matka, nezaručuje, že jste chůva,*“ uvedla majitelka agentury Slůně. Jinými slovy, zatímco všechny chůvy jsou ženy, ne všechny ženy jsou chůvy. A za druhé, péče o děti není jednoduchou aktivitou, ale vyžaduje určitý soubor znalostí a vědomostí. Péče o děti je v prostředí agentur de-intuizována, stává se dovedností, která je postupně učena, nabývána praxí.

5.3 Profesionalizace péče

Kvalifikovanost péče je dále utvrzena její *profesionalizací*. Helma Lutz (2008b: 1) ve svém zamyšlení nad tím, zda je placená práce v domácnosti jen dalším ze zaměstnaneckých vztahů uvádí, že nikoli a vyjmenovává následující důvody, proč tomu tak není: „místo, kde je práce vykonávána, je intimním sférou; práce je konstruována jako žensky genderovaná; mezi zaměstnankyní a zaměstnavatelkou existuje speciální vztah, který je vysoce emoční, osobní a charakteristický vzájemnou závislostí; a logika pečovatelské práce, která je odlišná od jiných

zaměstnaneckých oblastí.“ Agentury využívají několik různých mechanismů k tomu, aby překonaly překážky (tedy výše uvedené důvody toho, proč placená péče není jen dalším „normálním“ zaměstnáním) bránící přijetí placené péče jako běžné profese. Agentury tak deklarují, že péče není něco, co je vykonáváno ad hoc. Toho dosahují nejen specifikací kompetencí a kvalifikací, které musí chůva naplňovat (viz výše), ale také definicí pracovní etiky a udržováním hranic a distance.

Jedním z hlavních rysů profesionality je tedy existence norem, podle kterých má být daná profese vykonávána, a existence etického kodexu (o pracovní etice chův viz Helma Lutz (2008b, 2011). V prostředí agentur na hlídání dětí je profesionality dosaženo na několika rovinách, přičemž nejilustrativnější z nich je následování etických kodexů. Ty se liší u jednotlivých agentur (sdílejí však počet bodů, který je vždy deset), přičemž některé je nezveřejňují na svých internetových stránkách kvůli obavě z okopírování konkurenčními agenturami. Ilustrací takového kodexu je na webových stránkách jedné z agentur působících v Praze, Brně a Ostravě následující desatero¹⁴:

1. Klient svěřuje chůvě to nejcennější co má, a to jeho dítě (dětí).
2. Chůva hlídá dítě (dětí) v době a v místě, na kterém se shodla s rodiči.
3. Chůva respektuje a dodržuje výchovná pravidla rodiny.
4. Chůva podporuje zdravotní, společenský, citový, tvořivý a duševní vývoj dítěte (dětí).
5. Bezpečnost a zdraví dítěte (dětí) jsou vždy na 1. místě. Chůva chrání dítě (dětí) od zranění a nevystavuje ho (je) nebezpečnému prostředí.
6. Chůva dbá na výživově vyváženou a lehce stravitelnou stravu dítěte (dětí).
7. Chůva o své výchově komunikuje s rodiči dítěte (dětí), informuje je o vývoji dítěte (dětí) a upozorňuje na špatné chování.
8. Chůva vždy musí respektovat řád, pravidla a zvyklosti rodiny.
9. Chůva vždy musí zachovat absolutní diskrétnost vůči klientovi.
10. Chůva uklízí po dětech, aby byla domácnost bezpečná a čistá.

Druhým klíčovým faktorem profesionality je tedy udržování hranic. Ve výpovědích majitelek je *profesionální* přístup popisován především jako určité udržování distance a zdůrazňování toho, že co je pro klientky a klienty domovem, to je pro chůvu pracovištěm, tj. místem uskutečňování její profese. Aby chůvy poskytovaly profesionální péči, musejí neustále usilovat o udržení dvojích hranic. Jednak mezi

¹⁴ viz <http://www.bibo-hlidani-deti.cz/archiv-aktualit/eticky-kodex-chuvy>. To, že byl kodex vybrán z této agentury, neznamená, že agentura byla součástí mého výzkumu.

jejich vlastním pracovním a soukromým životem, kdy chůvy odhazují (na rozdíl od babiček) své soukromé životy a během své pracovní doby se věnují výhradně práci. A jednak jejich práce v soukromém prostoru (domácnosti) zaměstnavatelů po nich vyžaduje udržení hranice mezi soukromým životem rodiny a jejich pracovním. Chůvy jsou tak v prostředí agentur pasovány do role expertek na výchovu dětí (jsou schopny poradit matkám a ty jim nemusí nic vysvětlovat, protože chůvy *vědí*, jak pečovat o dítě). Pro udržení této hranice je klíčové udržování určité distance – profesionální přístup zahrnuje tedy mimo jiné profesionální *odstup*, a to jak od rodičů (prostřednictvím vykáání), tak od dětí (srov. též Lutz 2011).

Odtažitá náklonnost (*detached attachment*, viz např. Macdonald 1998, Nelson 1990), kterou musejí chůvy pečující o cizí děti vyjednávat, aby naplnily „normu“ mít rády dostatečně, ale ne příliš, je tedy pro agentury jedním z hlavních rysů profesionality. Zahraniční výzkumy popisují emoční zátěž této práce (viz např. Hochschild 2000) a povahu pout, která vznikají mezi dítětem a chůvou, která je placená za péči a v mnoha případech tráví s dítětem více času než jeho rodiče. Cheever (2003: 31) dilema mezi vztahem založeným na investici emocí a pracovním vztahem založeným na financích popisuje následovně: „Učíme naše děti, že láska se nedá koupit, a pak jdeme a hned za rohem jim koupíme cizí ženu, která je má milovat.“ Majitelky agentur se vůči takovému pojetí vymezují: na příklad majitelka agentury Slůně zdůrazňuje, že to, co je ve vztahu „kupováno“, není láska, ale služba (viz výše), a říká:

„S tím kupovat lásku nesouhlasím, taky přece když dáváte dítě do jeslí nebo do školky, tak nikdy nařeknete že si tím kupujete lásku, protože to tak není, vy víte, proč tam to dítě dáváte a dokonce tam nemáte šanci si ověřit, jestli se k tomu vašemu dítěti chová někdo pěkně.“

Jinými slovy, vybaveny výše uvedeným kompetencemi vstupují chůvy do domácnosti jako na své pracoviště, kde jsou placeny za práci, nikoli za emoce.

5.3 Shrnutí: na cestě k profesionalizaci a novému pojetí péče?

Otázka profesionalizace služby pomoci v domácnosti a péče o děti zaměstnává řadu výzkumníků na tomto poli (Anderson 2000, Lutz 2011), a to zejména proto, že „autosorsování této práce na ženu profesionálně vyškolenou pro její vykonávání by

znamenal zpochybnění identity prostoru, který je definován jako ženský“ (Lutz 2011: 187). Samotná profesionalizace pak vzbuzuje několik zásadních otázek, které shrnuje Bridget Anderson (2000: 169) následovně: „Kdo je profesionálka, manželka/hospodyně nebo pomocnice v domácnosti? Pokud pomocnice v domácnosti musí být vzdělána pro své zaměstnání, jak může práce v domácnosti nadále být přirozenou schopností žen obecně? Když hledá profesionální náhradu za sebe samu, nachází manželka/hospodyně někoho, kdo je lepší ve ‚své‘ profesi?“ Profesionalizace této práce tak podle autorek destabilizuje klíčovou oblast ženské práce (Lutz 2011) a znemožňuje udržování současné genderové a třídní ideologie (Anderson 2000). Agentury na hlídání dětí jsou prostorem, kde můžeme sledovat *částečnou* genderovanou redefinici péče.

V prostředí agentur je péče o děti sice stále kódována jako „ženská aktivita“, nicméně dochází k narušení rovnice „každá žena rovná se dobrá pečovatelka“. Chůvou se nerodíte, stáváte se jí: některé ženy se rodí s určitými předpoklady, které – pokud jsou dále kultivovány – vedou k vytvoření osobnosti chůvy. Proces stávání se chůvou zahrnuje dva hlavní aspekty – jednak je to postupné učení se v praxi a jednak je to nabývání určitých znalostí a kompetencí (studium pedagogického/zdravotnického oboru či zdravotní průprava, základy vývojové psychologie apod.). Tyto znalosti jsou prověřovány při náboru a dále prohlubovány v následných školeních. Agentury jsou tak prostorem pro subverzi tradičních univerzalistických předpokladů ztotožňujících ženu-pečovatelku-matku s přirozeným (biologicky daným) nadáním pro péči o děti. Jinými slovy, agentury sice nenarušují rovnici, že pečovatelkou má být žena, ale narušují automatické a *univerzální* ztotožnění ženství a pečovatelství, když zdůrazňují, že ne každá žena je dobrou pečovatelkou, a tedy že být ženou není dostatečnou a výhradní kvalifikací pro vykonávání role chůvy. Vráťím-li se ke dvěma tezím uvedeným v konceptuální části této stati, v agenturách platí následovně: *1. Všechny pečovatelky jsou ženy. 2. Ne všechny ženy jsou pečovatelky.*

Závěr

Agentury na hlídání dětí jsou v České republice relativně novým aktérem na poli péče o děti. K jejich rozvoji dochází zejména v posledních letech, která samy aktérky na tomto poli zainteresované popisují jako „boom agentur“. Tento vzrůst počtu soukromých aktérů na poli péče je spojován s několika faktory: demografickou proměnou, proměnami v sociální politice a obecně změnou filozofie péče. Nicméně agentury, které chápu jako typ expertního systému, nejsou jen dalším aktérem na pomyslném trhu péče o děti fungujícím vedle černého trhu, státem dotovaných či soukromých zařízení, ale jsou aktérem specifickým – jak co do své pozice na trhu, tak co do formy péče, kterou poskytují.

Za prvé tedy, díky velice charakteristické službě, kterou agentury vytvářejí, agentury *nevypĺňují* mezeru ve funkci sociálního státu. I když tedy jako jeden z hlavních důvodů rostoucí poptávky po jejich službách agentury uvádějí nedostatek státních zařízení předškolní péče, forma jejich péče a péče poskytované těmito zařízeními jsou diametrálně odlišné. Klientky a klienti, kteří se na agentury obracejí, totiž většinou nepotřebují takovou formu hlídání, jako nabízejí státní zařízení (pravidelné celodenní nebo na část dne), ale spíše nárazové. Zároveň některé z majitelek uvedly, že část jejich klientely by do jeslí své děti nedala. Stručně řečeno, agentury na hlídání dětí nejsou zástupným, ale alternativním řešením péče o děti. Za druhé, agentury vytvářejí svébytnou nabídku péče. Tuto péči jsem popsala jako specializovanou (vydělenou z ostatních „prací v domácnosti“), kvalifikovanou (předpokládající určité vlastnosti, schopnosti a vzdělání) a profesionalizovanou (řídící se normami a navazující pracovní vztah).

V kontextu dvou výše uvedených závěrů je však třeba zdůraznit, že agentury jsou v současné době podle mého názoru na cestě k profesionalizaci povolání chůvy. Současná poptávka v regionu jim nedovoluje zaměstnat ženy na plné úvazky (naopak v Praze takový model již funguje), ale pouze zajistit jim pravidelnou práci ve formě přivýdělku. Tím, že vytvářejí určité množství pracovních pozic s určitou pracovní náplní, vepisují toto povolání do mapy regulérního trhu práce. Vzhledem k narůstajícímu počtu klientely a prognózám majitelek, že zájem o jejich služby se

bude dále zvyšovat, lze očekávat, že agentury budou klíčovými aktéry v procesu redefinice a profesionalizace placené péče.

Péče (nejen o děti) se stala důležitým tématem feministického diskurzu nejen proto, že je to téma v dnešní době aktuální, ale protože poukazuje na globální genderové, třídní a etnické nerovnosti, a je tedy stěžejní pro debaty o *uznání* (srov. Uhde 2009). Lutz (2011) uvádí, že diskuse o profesionalizaci péče o děti vedly k předpokladu, že ta by vedla k rozpoznání této aktivity jako povolání, což by napomohlo také jejímu (symbolickému) uznání. Tím, že vytvářejí určité množství pracovních pozic s určitou pracovní náplní, vepisují toto povolání do mapy regulérního trhu práce. Vzhledem k narůstajícímu počtu klientely a prognózám majitelek, že zájem o jejich služby se bude dále zvyšovat, lze očekávat, že agentury budou klíčovými aktéry v procesu redefinice a profesionalizace placené péče. Zároveň zdůrazňují, že péče o děti není samozřejmou dovedností všech žen, agentury představují možný prostor pro subverzi základního předpokladu, a totiž ztotožnění péče s biologickým pohlavím.

V prostředí agentur je péče o děti sice stále kódována jako „ženská aktivita“, nicméně dochází k narušení rovnice „každá žena rovná se dobrá pečovatelka“. Chůvou se nerodíte, stáváte se jí: některé ženy se rodí s určitými předpoklady, které – pokud jsou dále kultivovány – vedou k vytvoření osobnosti chůvy. Proces stávání se chůvou zahrnuje dva hlavní aspekty – jednak je to postupné učení se v praxi a jednak je to nabývání určitých znalostí a kompetencí (studium pedagogického/zdravotnického oboru či zdravotní průprava, základy vývojové psychologie apod.). Tyto znalosti jsou prověřovány při náboru a dále prohlubovány v následných školeních. Agentury jsou tak prostorem pro subverzi tradičních univerzalistických předpokladů ztotožňujících ženu-pečovatelku-matku s přirozeným (biologicky daným) nadáním pro péči o děti. Jinými slovy, agentury sice nenarušují rovnici, že pečovatelkou má být žena, ale narušují automatické a *univerzální* ztotožnění ženství a pečovatelství, když zdůrazňují, že ne každá žena je dobrou pečovatelkou, a tedy že být ženou není dostatečnou a výhradní kvalifikací pro vykonávání role chůvy. Vráťím-li se ke dvěma tezím uvedeným v konceptuální části této stati, v agenturách platí následovně: *1. Všechny pečovatelky jsou ženy. 2. Ne všechny ženy jsou pečovatelky.*

Omezený (ve smyslu geograficky lokalizovaný) vzorek výzkumu s sebou nese také omezení závěrů. Jsem si vědoma toho, že pro zevšeobecňující závěry by bylo třeba jiné výzkumné strategie (pokrytí větší části ČR atd.). Nicméně přesto věřím, že analýza, kterou jsem v této diplomové práci prezentovala, poukazuje na současné trendy a proměny v péči o děti a nabízí množství otázek k dalšímu zkoumání.

Použitá literatura

- Akalin, A. 2008. „Turning Labour into Love: the Employment of Migrant Domestic Workers in Turkey“ In: Metz-Göckel, S.; Morokvasic, M.; Münst, A.S. (eds.) 2008. *Migration and Mobility in an Enlarged Europe. A Gender Perspective*. Opladen & Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Andall, J. 2003. „Hierarchies and Interdependence: The Emergence of a Service Caste in Europe.“ Pp 39-60 in Andall, J. (ed.). *Gender and Ethnicity in Contemporary Europe*, Oxford: Berg.
- Anderson, B. 2000. *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London and New York: Zed Books.
- Bacan, A.B., D.K. Stasiulis 1995. „Making the Match: Domestic Placement Agencies and the Racialization of Women’s Household Work.“ *Signs 20 (2)*: 303-335.
- Beauvoir, S. 1967. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.
- Bikova, M. 2010. „The Snake in the Grass of Gender Equality. Au-pairing in Women-Friendly Norway.“ Pp 49-68 in Isaksen, L.W. *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. Lund: Nordic Academic Press.
- Bock, G., B. Duden 1977. „Arbeit aus Liebe – Liebe als Arbeit. Zur Entstehung der Hausarbeit im Kapitalismus.“ Pp 118-199 in: Gruppe Berliner Dozentinnen (ed.). *Frauen und Wissenschaft. Beiträge zur Berliner Sommeruniversität für Frauen*. Berlin.
- Bourdieu, P. 2001. „The Forms of Capital.“ Pp. 96-111 in Mark Granovetter, Richard Swedberg (eds.). *The Sociology of Economic Life*. Boulder and Oxford: Westview Press.
- Boyd, M.; Grieco, E. 2003. *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Dostupný z: <<http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=106>>.
- Búriková, Z., Miller, D. 2010. *Au Pair*. Cambridge: Polity Press.
- Búriková, Z. „Motivácie au pair migrácie zo Slovenska.“ *Slovenský národopis*, 2007, č. 4, s. 442 – 456.
- Búriková, Z. „Prečo majú britské matky au pair a č osa na tom slovenským au pair nepáči.“ *Slovenský národopis*, 2006, č. 4, s. 341 – 356.
- Cheever, S. 2003. „The Nanny Dilemma.“ Pp. 31-38 in Ehrenreich, B., A. R. Hochschild (eds.) *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books.
- Colen, S. 1995. „’Like a Mother to Them’: Stratified Reproduction and West Indian Childcare Workers and Employers in New York.“ Pp 78-102 in F. D. Ginsburg, R.

- Rapp (eds.) *Conceiving the New World Order: The Global Politics of Reproduction*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Cox, R., P. Watt. 2002. „Globalization, Polarization and the Informal Sector; the Case of Paid Domestic Workers in London.” *Area* 34 (1): 39-47.
- Cox, R. 2006. *The Servant Problem: Paid Domestic Work in a Global Economy*. London: Tauris.
- Crompton, R., Lyolette, C. 2006. „Work-life balance in Europe“ *Acta Sociologica* 49 (4): 379 – 393.
- Dudová, R., H. Hašková. 2010. „Diskurzy, instituce a praxe péče o děti do tří let ve francouzsko-české komparativní perspektivě.” *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 12 (2): 36-47.
- Ehrenreich, B., A. R. Hochschild. 2003. „Introduction“ Pp. 1-13 in Ehrenreich, B., A. R. Hochschild (eds.) *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books.
- Ezzeddine, P. 2011. *Ztráty a nálezy transnacionálního mateřství (disertační práce)*. Praha: Fakulta humanitních studií.
- Favell, A. 2008. „The New Face of East-West Migration in Europe.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (5): 701–16.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 2003. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Glenn, E. 1992. „From Servitude to Service Work: Historical Continuities in the Racial Division of Paid Reproductive Labor.” *Signs* 18:1-43.
- Glenn, E.N., 1994. „Social constructions of mothering: A thematic overview.” Pp. 1–29 in Glenn, E.N. et al (eds.). *Mothering: Ideology, experience, and agency*, Routledge, New York.
- Gregson, N., M. Lowe. 1994. *Servicing the Middle Classes: Class, Gender and Waged Domestic Labour in Contemporary Britain*. London and New York: Routledge.
- Hašková, H. 2008. „Kam směřuje česká společnost v oblasti denní péče o předškolní děti?“ Pp. 51-70 in Křížková, A., R. Dudová, H. Hašková, H. Maříková, Z. Uhde. (eds.). *Práce a péče: Proměny rodičovské v České republice a kontext rodinné politiky Evropské Unie*. Praha: SLON.
- Hays, S. 1996. *Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- Hess, S., Puckhaber, A. 2004. „‘Big Sisters’ Are Better Servants?! Comments on the Booming Au Pair Business“, *Feminist Review* 77: 65—78.

- Hochschild, A.R. 2000. „Global Care Chains and Emotional Surplus Value.“ Pp 130-146 in Hutton, W., Giddens, A. (eds.). *On THE Edge: Living with Global Capitalism*. London: Jonathan Cape.
- Hochschild, A.R. 2008. „Láska a zlato. Globální řetězce péče.“ Pp. 107-128 in Hrubec, M. (ed.). *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofia.
- Hochschild, Arlie R. 1983. *The managed heart: Commercialization of human feeling*. 1. vyd. Berkeley, CA: University of California Press,
- Hondagneu-Sotelo, P. 1999. „Gender and Immigration: A Retrospective and Introduction.“ In P. Hondagneu-Sotelo (ed.) *Gender and U.S. Immigration. Contemporary Trends*. California: University of California Press, s. 3–19.
- Hondagneu-Sotelo, P. 2000. „Feminism and Migration.“ *Annals of the American Academy*, 571: 107–120.
- Hondagneu-Sotelo, P. 2001. *Doméstica: Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence*. California: University of California Press.
- Isaksen, L. W. 2010b. „Transnational Care: The Social Dimensions of International Nurse Recruitment. In Isaksen, L.W. *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. Lund: Nordic Academic Press, s. 139 – 158.
- Isaksen, L.W. (ed.) 2010a. *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. Lund: Nordic Academic Press.
- Kofman, E. 1999. „Female ‚Birds of Passage‘ a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union.“ *International Migration Review*, 33 (2): 269–299.
- Kofman, E. 2000. „The Invisibility of Skilled Female Migrants and Gender Relations in Studies of Skilled Migration in Europe.“ *International Journal of Population Geography*, 6 (1): 45–59.
- Křížková, A., Dudová, R., Hašková, H., Maříková, H., Uhde, Z. (eds.) 2008. *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: SLON.
- Kuchařová, V., Bareš, P., Höhne, S., Nešporová, O., Svobodová, K., Šťastná, A., Plasová, B. Žáčková, L. 2009. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV.
- Lan, P. 2006. *Global Cinderellas: migrant domestics and newly rich employers in Taiwan*. Duke: Duke University Press.
- Le Espiritu, Y. 2005. „Gender, Migration, and Work.“ *Revue Européene des Migrations Internationales*, 21 (1): 55–75.

- Lutz, H. 2007. „The “Intimate Others”—Migrant Domestic Workers in Europe.” Pp 226-241 in Berggren, E., B. Likic-Brboric, G.Tosköz, N. Trimikliniotis. *International Migration, Informal Labour and Community: A Challenge for Europe*. 1. vyd. Maastricht: Shaker Publishing.
- Lutz, H. 2008a. (ed.) *Migration and domestic work; A European Perspective on a Global Theme*. Aldershot: Ashgate.
- Lutz, H. 2011. *The New Maids. Transnational Women and the Care Economy*. London, New York: Zed Books.
- Lutz, H., Palenga-Möllnbeck, E. 2012. „The Care Curtain of Europe. The Global Care Chain Concept from a European Perspective.“ (příspěvek prezentovaný na konferenci Transforming Gender Orders, Frankfurt nad Mohanem, 20.1.2012).
- Lutz, Helma. 2008b. „Introduction: Migrant Domestic Work in Europe.” Pp 1-10 in Lutz, H. *Migration and domestic work: A European Perspective on a Global Theme*. 1. vyd. Aldershot: Ashgate.
- Macdonald, C.L. 1998. „Manufacturing Motherhood: The Shadow Work of Nannies and Au Pairs”, *Qualitative Sociology* 21 (1): 25-53.
- Macdonald, C.L. 2010. *Shadow Mothers. Nannies, Au Pairs, and the Micropolitics of Mothering*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- McMahon, M. 1995. *Engendering Motherhood: Identity and Self-transformation in Women's Lives*. New York: Guilford Press.
- Momsen J.H. (ed.) 1999. *Gender, Migration and Domestic Service*. London: Routledge.
- Morokvasic, M. 1984. „The Overview: Birds of Passage Are Also Women“, *International Migration Review*, 68 (18): 886–907.
- Murray, S.B. 1998. „Child Care Work: Intimacy in the Shadows of Family-Life.“ *Qualitative Sociology*, č. 2, s. 149 – 168.
- Nedelcu, M. 2005. „Stratégies de migration et d'accès au marché du travail des professionnelles roumaines à Toronto.“ *Revue Européene des Migrations Internationales*, 21 (1): 77–106.
- Nelson, M.K. 1990. *Negotiated Care: The Experience of Family Day Care Providers*. 1. vyd. Philadelphia: Temple University Press.
- Oakley, A. 1974. *Woman's Work: The Housewife, Past and Present*. New York: Random House.
- Parreñas, R. 2001. *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Parreñas, R.S. 2003. „The Care Crisis in the Philippines: Children and Transnational Families in the New Global Economy.“ Pp 39-54 in B. Ehrenreich; A.R. Hochschild

- (eds.) *Global Woman: Nannies, maids and sex workers in the new economy*. London: Granta Books.
- Pessar, P.R. 1999. „Engendering Migration Studies: The Case of New Immigrants in the United States.“ Pp 20-42 in P. Hondagneu-Sotelo (ed.) *Gender and U.S. Immigration. Contemporary Trends*. California: University of California Press.
- Phizacklea, A. (ed.) 1983. *One Way Ticket*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Ribeiro. J.S. 2008. „Gendering Migration Flows: Physicians and Nurses in Portugal.“ *Equal Opportunities International*, 27 (1): 77–78.
- Romero, M. 1992. *Maid in the U.S.A.* New York: Routledge.
- Ruijter, E., T. van der Lippe, W. Raub. 2003. „Trust Problems in Household Outsourcing: New Hypotheses.“ *Rationality and Society* 15: 473-507.
- Ryan, L. 2007. „Migrant Women, Social Networks and Motherhood: The Experiences of Irish Nurses in Britain.“ *Sociology*, 41(2): 295–312.
- Souralová, A. 2009. „Care drain versus brain drain: pracovní migrace žen.“ Dostupné z www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2198177.
- Souralová, A. 2010. „Feministická reflexe migrace: pečovatelky, zdravotní sestry a globalizovaná migrace.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 11 (1): 40-48.
- Souralová, A. 2011. „Vietnamské matky a české chůvy: delegovaná péče v interskcionální perspektivě.“ Příspěvek prezentovaný v Brně, 4.11.2011 na 2. konferenci českých a slovenských feministických studií.
- Stenum, H. 2010. „Au-pair Migration and New Inequalities. The Transnational Production of Corruption.“ Pp 23-48 in Isaksen, L.W. *Global Care Work. Gender and Migration in Nordic Societies*. Lund: Nordic Academic Press.
- Stiell, B., K. England 1997. „Domestic Distinctions: Constructing Difference among Paid Domestic Workers in Toronto.“ *Gender, Place and Culture* 4 (3): 339-359.
- Szelewa, D., M. Polakowski. 2008. „Who cares? Changing patterns of childcare in Central and Eastern Europe.“ *Journal of European Social Policy* 18(2): 115-131
- Tronto, J. 2002. „The Nanny Question in Feminism.“ *Hypatia* 17 (2): 34-51.
- Uhde, Z. 2009. „K feministickému pojetí péče jako kritické kategorie sociální nerovnosti.“ *Sociologický časopis* 45 (1): 9–29.
- Uttal, L, Tuominen, M. 1999. „Tenuous Relationships: Exploitation, Emotion, and Racial Ethnic Significance in Paid Child Care Work.“ *Gender and Society*, 1999, č. 6, s. 758 – 780.
- Wrigley, J. 1999. „Hiring a Nanny: The Limit of Private Solutions to Public Problems.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 563: 162-174.

Rejstřík

- Akalin, 13
- Andall, 8, 16, 17, 20, 21, 36
- Anderson, 11, 13, 16, 20, 39, 45, 58, 63
- Apitzsch, 20
- Bakan, 25, 41, 53, 54, 55
- Bikova, 22
- Bock, 58
- Bourdieu, 61
- Boyd, 12
- Búriková, 21, 31, 32, 49, 58
- Carling, 18
- Colen, 8, 19, 20, 22
- Collins, 24
- Cox, 25, 52
- Crompton, 11
- Duden, 58
- Dudová, 8, 11, 23, 37, 40, 41, 42
- Ehrenreich, 8, 11, 13, 16, 18, 19, 39
- England, 19, 25, 51
- Ezzeddine, 12
- Favell, 21
- Giddens, 9, 40, 54, 56, 57
- Glenn, 8, 20, 23, 24, 32
- Gregson, 20, 33, 34
- Grieco, 12
- Hašková, 8, 11, 23, 37, 40, 41, 42
- Hays, 23, 42
- Hess, 17, 21, 58
- Hochschild, 8, 11, 13, 16, 18, 19, 31, 32, 39, 63
- Hondagneu-Sotelo, 11, 12, 16, 47
- Cheever, 46, 63
- Isaksen, 11, 19, 32, 51, 52
- Kofman, 13, 14, 15
- Křížková, 11
- Kuchařová, 10, 11, 28, 33
- Lan, 11
- Le Espiritu, 15
- Lowe, 20, 33, 34
- Lutz, 8, 11, 16, 17, 23, 24, 32, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 59, 61, 62, 63, 66
- Lyonette, 11
- Macdonald, 11, 23, 24, 42, 47, 63
- Maříková, 11
- McMahon, 23
- Miller, 32, 49, 58
- Momsen, 8, 11, 18, 39
- Morokvasic, 12, 20
- Murray, 9, 25, 43, 49, 61
- Nedelcu, 15
- Nelson, 24, 63
- Oakley, 23

Palenga-Möllenbeck, 32
Parreñas, 8, 11, 13, 18, 19, 20, 21, 32, 33,
36
Pessar, 14
Phizacklea, 12, 13, 20
Polakowski, 23
Puckhaber, 17, 58
Raub, 9, 46
Ribeiro, 15
Romero, 20
Ruijter, 9, 46
Ryan, 15
Sassen, 16, 18
Souralová, 12, 16, 48
Stasiulis, 25, 41, 53, 54, 55
Stenum, 20
Stiell, 19, 25, 51
Szelewa, 23
Tronto, 20
Uhde, 11, 22, 66
van der Lippe, 9, 46
Watt, 52
Wrigley, 39